

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ І
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО
РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу магістратури
Галузь знань 28 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Форманюк Валентин Васильович
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Науковий керівник: завідувач
кафедри, к.ю.н., доцент
Терлецький Дмитро Сергійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по-
батькові)

Рецензент: доцент кафедри, к.ю.н.
Батан Юрій Дмитрович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по-
батькові)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ	6
1.1. Мирні зібрання: поняття, ознаки та види.....	6
1.2. Право громадян на мирні зібрання в системі конституційних прав людини і громадянина	20
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ.....	33
2.1. Нормативне регулювання права на мирні зібрання нормами національного законодавства України.....	33
2.2. Забезпечення конституційного права на мирні зібрання в Україні: поняття та зміст.....	44
2.3. Компетенція суб'єктів владних повноважень щодо організації та проведення мирних зібрань	58
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ	71
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Конституційне право на мирні зібрання відіграє важливе значення у галузі забезпечення демократичних стандартів, участі громадян в політико-правовому житті держави та формування громадянського суспільства. Однак реалізація цього права потребує чіткого правового регулювання, яке часто залишається недостатньо розробленим або суперечливим.

Історичний досвід України, зокрема події Революції Гідності, підкреслює важливість мирних зібрань як інструменту суспільних змін. У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану, постають нові виклики, які вимагають врахування та оновлення правового забезпечення цього права. Відсутність спеціального закону, нечіткість законодавчих норм і невідповідність окремих положень міжнародним стандартам створюють ситуацію правової невизначеності, що може призводити до порушень цього права або обмеження його реалізації.

Баланс між реалізацією права на мирні зібрання і забезпеченням громадського порядку чи прав інших осіб також залишається складним питанням, яке потребує комплексного аналізу. Крім того, сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, пандемією чи іншими кризовими ситуаціями, актуалізують потребу у вдосконаленні правового регулювання, адаптації законодавства до сучасних реалій та виконання Україною міжнародних зобов'язань. Усе це визначає важливість дослідження, спрямованого на розвиток ефективних механізмів реалізації та захисту права громадян на мирні зібрання в Україні.

Питання дослідження різноманітних аспектів конституційного права на мирні зібрання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких, як

та інших. Емпіричну основу роботи склали національні та міжнародні нормативно-правові акти.

Метою магістерської роботи є дослідження особливостей реалізації та нормативно-правового регулювання конституційного права на мирні зібрання.

Згідно з окресленою метою було виокремлено наступні **завдання**:

- 1) визначити поняття, ознаки та види мирних зібрань;
- 2) визначити місце права на мирні зібрання в системі конституційних прав;
- 3) здійснити аналіз нормативного регулювання права на мирні зібрання;
- 4) визначити поняття та зміст забезпечення права на мирні зібрання;
- 5) проаналізувати компетенцію суб'єктів владних повноважень у галузі забезпечення конституційного права на мирні зібрання;
- 6) визначити основні проблеми реалізації конституційного права на мирні зібрання.

Об'єктом магістерської роботи є дослідження конституційних прав громадян.

Предметом роботи є дослідження конституційно закріпленого права громадян збиратися мирно.

Методи дослідження. При написанні роботи застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Серед загальнонаукових використовувалися методи порівняльного та системного аналізу, діалектичний підхід, метод класифікації, сходження від абстрактного до конкретного, а також виявлення загального, особливого і специфічного. Діалектичний метод слугував для аналізу ключових теоретичних положень, аналітичний метод — для узагальнення позицій науковців щодо термінів «мирне зібрання» і «забезпечення права на мирні зібрання», а також для розкриття сутності права громадян збиратися мирно. Формально-логічний метод застосовувався під час аналізу норм чинного законодавства. Метод порівняльного аналізу використовувався для дослідження судової практики, а

системний метод забезпечував послідовність і логічність викладення матеріалу.

Наукова новизна насамперед пов'язується із тим, що у роботі проаналізовано особливості реалізації права на мирні зібрання в умовах воєнного стану та виокремлено основні проблеми такої реалізації.

Теоретичне значення. Спираючись на погляди науковців «мирне зібрання». Результати роботи можуть бути використані при написанні наукових робіт та можуть бути підґрунтям для наступних досліджень окресленої теми.

Практичне значення визначається тим, що теоретичні положення та висновки є внеском у розробку законопроектів, які мають на меті впорядкування суспільних відносин, що виникають з приводу організації та проведення мирних зібрань, а також можуть бути використані при розробці програми навчальних дисциплін, планів семінарських практичних занять.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

1.1. Мирні зібрання: поняття, ознаки та види

Відповідно до ч. 1 ст. 39 Конституції України, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [1].

Окреслена конституційно-правова норма закріплює право громадян України на мирні зібрання. Разом з тим, для забезпечення повного та всебічного аналізу права громадян на мирні зібрання варто визначити, що саме розуміється під термінами «зібрання» та «мирне зібрання», а також окреслити ознаки та види мирних зібрань. Окрім того, важливим є питання визначення співвідношення мирного зібрання та права на мирні зібрання.

В першу чергу, варто розуміти, що під зібранням зазвичай розуміються активні дії, спрямовані на досягнення конкретної спільної мети. В інших умовах йтиме мова про скупчення суб'єктів, не поєднаних жодною метою та не організованих.

Кожне мирне зібрання має задання – привернення уваги народу та держави до певної проблеми чи низки проблем, звернення уваги на певні законодавчі прогалини або до суттєвого порушення прав та інтересів всіх громадян або певних категорій вразливих суб'єктів. Інколи метою зібрання виступає протест проти якогось рішення або проти традиційного підходу до впорядкування суспільно важливого питання.

В будь-якому разі мирні зібрання є резонансними, та такими, що порушують існуючий правовий порядок – приміром, стають причиною затримки руху транспортних засобів, перешкоджають стабільній роботі державних органів тощо.

При цьому, масові акції завжди виступають індикатором для відслідковування настрою громадськості – якщо виникає питання, яке зачіпає

інтереси всіх громадян або їх частини, то протест матиме більше підтримки серед населення, аніж невдоволення, що логічно призводить до збільшення кількості учасників мирного зібрання; якщо ж питання, яке стало причиною проведення мирного зібрання, стосується інтересів меншості населення, в залежності від рівня правової та політичної культури суспільства, демонстранти сприйматимуться або як поодинокі невдоволені, або як представники ворожо налаштованої спільноти.

Враховуючи історичні особливості становлення державності на територіях України, неможливо не погодитись з думкою, що унормування порядку проведення мирних зібрань є вкрай актуальним та очевидно потребує уваги з боку держави (для створення нормативного механізму). Окрім того, для молодшої демократії України питання реалізації права на мирні зібрання складає значний науковий інтерес та потребує доктринального вивчення.

З окресленою метою, пропонуємо звернутися до наукових напрацювань вітчизняних вчених, пов'язаних із дослідженням сутності права на мирні зібрання, закріпленого Конституцією України.

Так, А. М. Колодій розглядає право на свободу мирних зібрань як класичне політичне право громадян, тобто як право, що визначає сферу відносин людини і суспільства, пов'язане з обов'язками влади утримуватися від певних дій і передбачає певні обмеження [2, с. 36].

Приміром, О. Л. Власенко зазначає, що мирним зібранням є колективний або індивідуальний публічний мирний захід, доступний кожному, як громадянам України, так і апатридам, які на законних підставах перебувають на території України, задля висловлення позиції з різноманітних питань, суспільного життя, привернення уваги громадськості, вираження протесту, тощо. Власенко О. Л. зазначала, що право на свободу мирних зібрань не може бути обмеженим і належить кожній особі без винятку [3, с. 5–12].

Мельник Р. С. стверджує, що право на свободу мирних зібрань, передусім, є елементом права на соціальну комунікацію, що само собою дуже

важливе для людини і громадянина, оскільки саме через це право реалізуються потреби у спілкуванні з іншими і відбувається самореалізація людини і громадянина у суспільстві [4, с. 45–47].

Алоян О. В. та В. І. Егліт визначають масові заходи як організовані чи санкціоновані компетентними органами або громадськими організаціями дії значних груп людей, що здійснюються на основі звичаїв і відбуваються в громадських місцях [5, с. 38–39].

Клименко О. І. зазначає, що конституційне право громадян України на мирні зібрання – це юридична можливість суб'єкта права задовольняти свої інтереси щодо публічної демонстрації поглядів, агітації за них, підтримки поглядів інших осіб чи виступу проти таких поглядів, а також реалізації інших прав і свобод, що проходить у формі зборів, мітингу, походу, демонстрації, пікету, наметового містечка, чи іншого заходу [6, с. 20].

Експерти Центру політико-правових реформ надають власне визначення поняття «мирні зібрання», та вказують, що під цим терміном варто розуміти будь-який публічний захід, що відбувається у публічному місці, мирно, без зброї й проходить у формі пікетування, зборів, демонстрації, походу, мітингу або у будь-якому іншому поєднанні цих форм чи інших, не заборонених законом формах для вираження особистої, громадянської або політичної позиції з будь-яких питань [7, с. 32].

Таким чином, можна стверджувати, що мирним зібранням не завжди є мітинги або демонстрації. Мирним зібранням варто вважати також мовчазну акцію з фотокартками, плакатами або світлинами, або мовчазну акцію людей у масках, яка має на меті привернення уваги до проблеми у будь-якій сфері суспільного життя.

Окрім того, в наукових осередках зустрічається позиція, відповідно до якої мирне зібрання пропонують розглядати як форму безпосереднього народовладдя [8, с. 239].

Зважаючи на багатогранність підходів до визначення поняття «мирне зібрання», останнє варто визначати як особливу форму громадської

активності, яка уособлює добровільну, відкриту, прилюдну зустріч певної групи незброєних індивідів, метою проведення якої є забезпечення участі таких індивідів у вирішенні питань, які мають значення для держави або територіальної громади, та яка при цьому не супроводжується насильством або закликом до насильства, та не суперечить нормам чинного законодавства. Окрім того, мирним зібранням варто також вважати акції, якими привертається увага до певної події або явища з метою їх популяризації, які також здійснюються без жодних насильницьких дій.

З наведеного логічно випливає, що під правом на мирні зібрання варто розуміти можливість незброєних індивідів добровільно, безоплатно, цілеспрямовано, ненасильницько, прилюдно, з додержанням чинного законодавства, організовувати або брати участь у масовій зустрічі, пов'язаній з вирішенням або приверненням уваги до суспільно значущого (значущих) питання (питань) загальнодержавного чи місцевого значення для задоволення політичних, соціальних, культурних або інших потреб суспільства.

Визначаючи поняття «мирного зібрання» варто розуміти, що під окреслений термін підпадають не будь-які масові заходи, а виключно ті, які, окрім ненасильницького характеру проведення, мають також інші важливі ознаки. Розглянемо детальніше ознаки мирних зібрань.

В першу чергу зазначимо, що основним критерієм, на підставі якого розмежовуються мирні зібрання від звичайних мирних заходів є мета проведення. Для мирного зібрання такою метою завжди виступає привернення уваги до соціально значущого питання, яке стосується певної групи громадянського суспільства або всього народу. Тобто, мирні зібрання завжди виникають з приводу конкретного суспільного інтересу.

Т.М. Слінько зазначає, що суспільний інтерес, який розділяється учасниками публічного заходу, необхідно визначити як забезпечене правом уявлення останніх про найбільш прийнятний варіант задоволення певної суспільно важливої потреби, пов'язаної з захищеністю особистості і реалізацією її прав; з недоторканістю й можливістю використання

матеріальних і духовних цінностей; з суспільною злагодою і правовою, пов'язаною з верховенством закону, демократичною розбудовою, соціальною відповідальністю державної влади, благополуччям; соціальним, що складається в підтримці економічно ослаблених і соціально вразливих категорій населення та підтримці високого рівня матеріальної забезпеченості населення, добробутом; екологічною безпекою, а також зі здійсненням розвитку у різних сферах суспільного життя [8, с. 239].

Європейські дослідники під категорію мирного зібрання відносять будь-які цілеспрямовані масові акції, в яких забезпечується соціальна комунікація між їх учасниками [9, с. 66–68], втім, така позиція є не зовсім прийнятною.

Стаття 39 Конституції України не стосується ніяк зібрання, що проводяться з метою відпочинку, а також усіх інших святкових та розважальних, громадських заходів, похорон, концертів, весільних процесій, та інших заходів, якщо вони не є частиною мирного зібрання, що мають на меті привернути увагу до нагальної проблеми [10, с. 215].

Винятком є стихійні мітинги на поховальній процесії, що набувають політичного підтексту, концерти, святкові та інші розважальні заходи, присвячені певній події чи проблемі й організовані з метою привернення уваги до такої [1].

Крім того, під цю категорію не підпадають такі поняття, як: збори жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення, згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»; зібрання жителів відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення»; якщо йдеться про збори трудових колективів, зустрічі виборців з кандидатами у депутати та обраними депутатами, кандидатами на пост Президента України, збори ініціативних груп з організації референдуму; богослужінь, церемоній та процесій, що проводяться в культових будівлях, у місцях паломництва, в окремих частинах або ж лікарнях, будинках для престарілих та інвалідів, госпіталях, місцях попереднього ув'язнення і

відбування покарання, квартирах та будинках громадян, а також в установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою їх трудових колективів і згодою адміністрації. Однак, винятком є цілеспрямована хресна хода [11, с. 20].

Переходячи до питання видів мирних зібрань, варто вказати таке. В нормах Основного Закону чітко вказано чотири види мирних зібрань, а саме: збори; мітинги; походи; демонстрації.

Разом з тим, зважаючи, що на момент прийняття Конституції України демократичні інститути лише починали розвиватися на території пострадянської України, можливості врахувати всі можливі способи реалізації права збиратися мирно не було. На наше переконання, реалізація права збиратися мирно не може бути обмежена окресленими чотирма формами, адже із розвитком суспільства чимало змін відбувається і зі способами спільного привернення уваги до суспільно важливих питань.

Такими способами можна назвати мовчазні пікети, мовчазні проходи, сидячі демонстрації, флешмоби, велопробіги, мотопробіги, автопробіги, марафони, музичні або театральні вистави, за умови, що такі дії переслідують досягнення певного суспільного інтересу (тобто мають на меті привернення уваги до певного нагального суспільно важливого питання). Окрім того, не варто відкидати можливість видозміни способу реалізації права на мирні зібрання під час його проведення.

Приміром, марафон за участю осіб з інвалідністю, покликаний привернути увагу до проблеми низького рівня забезпечення інклюзивності будівель в межах села, селища чи міста, може завершитися зібранням у певному місті (приміром, біля сільської, селищної або міської ради як органу місцевого самоврядування) для проведення мітингу або демонстрації. При цьому, мета залишається попередньою – привернення уваги суспільства та суб'єктів владних повноважень до проблеми низького рівня забезпечення інклюзивності будівель (що відповідно становить суспільний інтерес для учасників мирного зібрання).

Пропонуємо більш детально дослідити види мирних зібрань, починаючи із конституційно закріплених.

Під зборами розуміється цілеспрямована акція, основною метою якої є обговорення проблемних питань та визначення подальших дій для їх усунення. Інколи метою зборів є популяризація та поширення ідей організаторів зборів для привернення якомога більшої кількості прихильників. Збори можуть бути організовані з будь-якої причини, яка не порушує норм чинного законодавства.

Вчені О. В. Тронько та Р. С. Мельник із загальної маси видів зборів виокремлюють зібрання політичних партій та Союзів, куди, на думку вчених, підпадають різні зустрічі членів політичної партії, профспілки чи іншого об'єднання. Вони повинні бути спрямовані на посилення певної позиції, саме за рахунок її підтримки виборцями (членами) [12].

Після набрання чинності Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року [13], незаконними вважаються збори представників комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні, які фактично покликані популяризувати останні.

З цього приводу вбачається дилема щодо того, чи є зібрання членів якогось об'єднання публічним, враховуючи те, що визначений законодавством порядок проведення мирних зібрань поширюється по суті лише на публічні, тобто, відкриті зібрання. В Європейській науковій спільноті вважається, що прилюдним є будь-яке зібрання, у якому може брати участь будь-яка приватна особа і коло його учасників ніколи і ні за яких обставин не обмежується певним колом осіб, що уможливорює участь у ньому будь-кого [4, с. 172].

Таким чином, збори – це мирне зібрання, якщо вони не є локальним заходом для обмеженого чітко визначеного кола суб'єктів (членів партії,

громадської організації, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку тощо).

Наступною конституційною формою реалізації права на мирні зібрання є мітинг. Вказаний термін англійського походження та означає зустріч і знайомство [14].

На відміну від зборів, мітинг проводиться не для ведення дискусії, а часто є прямим наслідком зборів, чи самі збори зазвичай скликаються для обговорення більш протестної акції – мирного мітингу. Учасники мітингу є прихильниками певної ідеї чи стратегії, представленої у вигляді письмової вимоги, або ж супроводжується списком вимог і пропозицій щодо вирішення нагального питання. Мітинг є більш радикальним заходом, що може супроводжуватися видовищними й шокуючими діями, як спалення опудала, несення труни тощо. Мітинг є важливим засобом пропаганди та агітації. За своїм масштабом може перетворитися на масові заворушення, якщо гострота порушуваних питань стосується інтересів багатьох категорій населення [15, с. 756].

Особливим видом мітингу є стихійний, який є по суті мирним зібранням, якщо його учасниками ненасильницьким способом намагаються донести певну ідею або стратегію. Разом з тим, ознака стихійності означає, що процесія є некерованою, тобто у учасників стихійного мітингу немає чітко визначеного плану дій. У разі проведення стихійного мітингу зростає ризик переходу від ненасильницьких дій учасників зібрання до насильницьких, що обумовлює потребу у залучення співробітних органів правопорядку для забезпечення контролю за учасниками стихійного мітингу.

Наступним конституційним видом мирного зібрання є похід. Вказаний вид мирного зібрання реалізується шляхом проведення руху учасників за певним завчасно визначеним маршрутом з метою привернення увагу до проблемного питання.

Мирний похід (хода) зазвичай потребує узгодження маршруту руху із відповідним компетентним суб'єктом або, в залежності від масовості акції та

нагальності питання, обмеження руху транспорту. Може бути як політичним, так і неполітичним, як протестним, так і непротестним. Існують окремі різновиди мирної ходи, зокрема смолоскипова хода як акція вшанування пам'яті чи демонстрація шани щодо певної історичної чи політичної події [16, с. 420].

Зважаючи на те, яким саме визначено маршрут походу, а також на кількість учасників походу, можливим є спричинення транспортного колапсу. Таким чином, при реалізації права на мирне зібрання у виді походу доречним є завчасне повідомлення та узгодження маршруту ходи із патрульною поліцією України для уникнення умов, за яких збільшиться кількість порушень правил дорожнього руху або може бути спричинена шкода життю чи здоров'ю як учасників дорожнього руху, так і учасників мирного зібрання.

Наступним видом мирного зібрання є демонстрація. Демонстрація (від лат. «demonstrare» – «показувати») є класичною формою зібрання, що організовується з метою пропаганди, тобто прилюдного вираження політичних переконань або досягнень. Розглядається як особливий різновид ходи. Схожа на організовану масову ходу тим, що, зазвичай, потребує також узгодження маршруту руху із відповідним компетентним суб'єктом та обмеження руху транспорту. Має організаторів, цілі та завдання (наприклад, забезпечити якомога більшу кількість виборців для підтримки того, чи іншого кандидата. Зазвичай, будучи організованою на рівні політичних партій чи громадських організацій, є досить масовою пропагандистською акцією, що супроводжується агітацією, гаслами, прапорами певних політсил. Може бути як протестною, так і непротестною [17, с. 135].

Щодо інших видів мирних зібрань, пропонуємо окремо розглянути найбільш популярні з них. Так, доволі поширеним є мирне зібрання у вигляді пікету. Пікетуванням є статична масова акція з метою привернути увагу громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до порушення чинного законодавства, або ж, найчастіше, обходу закону. Це може бути охорона певного об'єкту з метою недопущення незаконної забудови, або

мовчазний протест зі світлинами коло будівлі, підприємства, установи, організації, зокрема, державної. Статичний характер пікету не втрачається, навіть якщо група осіб здійснює мовчазну ходу по колу. Зазвичай, влаштовуються після того, як попередні різновиди мирних зібрань виявилися безрезультатними. Пікети бувають як політичні, так і не політичні, як масові, так і одиночні, але завжди є протестною дією, яка водночас є різновидом пасивного спротиву [18, с. 228].

Зважаючи на специфіку пікету як виду зібрань, воно не завжди поєднано із спілкуванням учасників пікету. Пікет може супроводжуватись іншими діями, як-то встановленням намету. Інформаційного стенду, плакату тощо, а також може мати різну тривалість.

Проблематичним є правовий статус «одиночного пікету», з огляду на те, що реалізація права мирного зібрання передбачає соціальну комунікацію між фізичними особами [19, с. 215].

За формального підходу, одиночний пікет в розумінні ст. 39 Конституції України не є мирним зібранням, адже право на мирні зібрання має реалізовуватись «громадянами», що вказує на множинність учасників мирного зібрання. Таким чином, одиночний пікет є скоріше реалізацією права на вільне вираження поглядів та переконань, аніж права на мирні зібрання.

Наступним, відносно молодим видом мирних зібрань, є шокуючі дії, які стрімко набувають популярності. Основною метою шокуючих акцій є миттєве привернення уваги до актуальної проблеми, яка, на думку протестувальників, може мати фатальні або незворотні наслідки, якщо її ігнорувати.

Такі методи активно використовуються громадськими організаціями, оскільки вони дозволяють шокувати, спонукати людей обговорювати й аналізувати проблему. Крім того, шокуючі дії є більш мобільними та ефективними у порівнянні з традиційними мітингами чи демонстраціями, до яких більшість людей вже звикла. Як правило, це стосується складних питань,

на які пересічні громадяни зазвичай не звертають уваги, наприклад, екологічних проблем.

До шокуючих дійств відноситься приковування активістів канатами до судна, акція протестувальників, що імітують власну обуреність щодо хутових ферм, проникнення на об'єкт атомної станції з метою доведення її вразливості. Часто шокуючі дійства супроводжують мітинги [20, с. 46].

Протестувальники-вегетаріанці можуть проводити мовчазні акції, використовуючи світлини й відеоматеріали, що ілюструють процес забою тварин для отримання м'яса. Такі заходи можуть мати як протестний, так і нейтральний характер, а також бути як політичними, так і аполітичними. Однією з найбільш радикальних форм протесту є акції за участю оголених активістів, які часом організовує громадська організація «Femen».

Також новим видом мирних зібрань виступають смартмоби та флешмоби. Смартмоб та флешмоб є сучасною формою зібрання, основною характеристикою яких є мобільність – від наміру провести прилюдне зібрання з будь-якої тематики, аби привернути увагу громадськості, до втілення задуму може пройти кілька хвилин [21, с. 36–37].

Смартмоби можуть мати різний характер, зокрема політичний, але їхньою головною метою є вирішення соціально значущих питань або проблем, залучаючи приватних осіб до участі. Будь-хто може стати учасником такого заходу, зібравшись через смарт-оголошення для протесту, наприклад, проти встановлення паркану, що має огородити незаконну забудову. Учасники смартмобу можуть бути незнайомі між собою або взаємодіяти виключно онлайн. На відміну від смартмобів, флешмоби є суто масовими подіями, та за умови дотримання наявності суспільно-значущої мети можуть бути формою мирних зібрань.

Особливим масовим заходом є страйк, право на який гарантовано статтею 44 Конституції України, а також розділом III Закону України «Про порядок вирішення трудових спорів (конфліктів)» [22] Цей різновид масового заходу врегульовується нормами трудового законодавства.

Сьогодні учасники страйків нерідко відстоюють не лише свої професійні та трудові права, але й залучають громадськість, привертаючи увагу до потреби змінювати умови праці. У контексті нормативного регулювання права на страйк в Україні встановлено певні обмеження, які здебільшого стосуються державних службовців та посадових осіб юридичних осіб публічного права.

Очевидно, що види мирних зібрань доволі різноманітні, а кількість таких видів постійно зростає з розвитком суспільства та інформаційно-телекомунікаційних технологій, за допомогою яких створюються нові форми та способи привернення уваги населення до суспільно-значущих проблем.

При цьому, на переконання О.Г. Кушніренка, за рахунок формулювання максимально загальних, але не позбавлених специфіки нормативних дефініцій окремих форм публічних заходів, можливо домогтися того, що майже всі публічні заходи будуть включені в систему зборів, мітингів, демонстрацій, ходів і пікетувань. Так, конференції, форуми, круглі столи та інші заходи справедливо відносити до зборів; пов'язаних із переміщенням флеш-моби – до демонстрацій тощо [8, с. 239].

Для уникнення змішування різних форм публічних заходів, учасники яких здійснюють відмінні за своєю природою дії (наприклад, піше проходження або пересування транспортними засобами), доцільно закріпити в законодавстві нові види публічних акцій, розмежовані за характером дій учасників.

Попри це, у сфері мирних зібрань залишаються невирішені питання. Основними викликами для вітчизняного законодавства є розмитість понять, таких як “свобода повноважень національних органів влади” та добросовісність їхнього застосування. Особливо актуальними є питання позитивних і негативних обов’язків держави у забезпеченні права на мирний мітинг.

Європейська конвенція з прав людини та основних свобод, основною метою якої є захист особи від свавільного втручання з боку державних органів,

передбачає негативний обов'язок країн-учасниць – утримуватися від обмеження гарантованих прав. Однак існують і позитивні обов'язки держави, які полягають у створенні умов для повноцінної реалізації цих прав. Розбіжності між конвенційним підходом і національним механізмом забезпечення цих прав досі залишаються проблемою, що потребує вирішення.

Одним із невирішених питань залишається визначення моменту, коли зібрання перестає бути мирним. Відомо, що всі подібні заходи повинні проводитися виключно у мирний спосіб та без застосування зброї. Основою мирних зібрань є поведінка учасників, що не має агресивного характеру. Якщо організатори демонструють мирні наміри, захід вважається мирним.

Проте складно чітко розмежувати образливу поведінку, яка може зачепити опонентів, і дії, що вже переходять у провокацію. Таким чином, навіть за умови мирного характеру зібрання, будь-який масовий захід містить певний ризик і потенційну небезпеку.

Таким, що не має мирного характеру або втратило його, є зібрання, учасники якого масово умисно застосовують фізичну силу, зброю чи інші небезпечні засоби для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб [23].

Прийнятною є позиція вчених О. В. Тронько та Р. С. Мельник, які однозначно заявляють, що будь-які особи не мають права порушувати засади правової держави, демократичної держави, вони за будь-яких обставин повинні додержуватися норм Конституції та законів. Право на мирне зібрання закінчується там, де створюються перешкоджання або відбувається застосування сили, що завдає шкоди правам та охоронюваним законом інтересам третіх осіб [23].

З огляду на вищезазначене, необхідно впровадити чіткі законодавчі критерії, які дозволяли б розмежувати мирний мітинг від немирного. Це забезпечить правову визначеність і спростить роботу як для організаторів, так і для органів влади, відповідальних за охорону порядку. Такі чітко прописані

у Керівних принципах щодо свободи зібрань ОБСЄ, відповідно, важливо прийняти закон про їх ратифікацію [24, с. 363].

Відсутність чітких критеріїв законодавчої кваліфікації мирних і немирних зібрань створює низку проблем на практиці:

1. **Широкі можливості для судових зловживань:** Адміністративні суди отримують надто велику дискрецію у тлумаченні ситуацій, що нерідко призводить до необ'єктивних рішень та формування негативної судової практики.

2. **Перевищення повноважень поліції:** Органи поліції можуть свавільно трактувати характер зібрань, використовуючи це як привід для втручання або розгону заходів, навіть якщо вони мають мирний характер.

3. **Ігнорування стихійних мітингів:** Такі зібрання, хоч і можуть бути мирними, часто не вписуються в стандартну практику правоохоронних органів та адміністративних судів. Відсутність їхньої чіткої регламентації призводить до правової невизначеності, ускладнюючи захист прав учасників.

В Україні сформувалися унікальні тенденції, що визначають динаміку, форми та методи проведення зібрань.

- **Спонтанність акцій:** Через соціальну напруженість і низький рівень довіри до влади часто виникають неорганізовані мітинги без попередньої підготовки.

- **Використання сучасних технологій:** Соціальні мережі та месенджери стали основними інструментами для оперативного залучення учасників, поширення інформації та координації протестів.

- **Політична складова:** Значна частина протестів пов'язана з політичними питаннями, навіть якщо їх ініціаторами є громадські організації або активісти.

- **Творчий підхід:** Для привернення уваги громадськості та ЗМІ учасники часто застосовують незвичні форми протесту, такі як флешмоби та перформанси.

- **Зростання громадської солідарності:** Люди частіше об'єднуються задля підтримки суспільно важливих ініціатив, незалежно від політичних розбіжностей.

- **Фокус на правових аспектах:** Протестувальники прагнуть уникати правопорушень, щоб їхні дії не вважалися незаконними, тоді як правоохоронці посилюють контроль над зібраннями.

У будь-якому випадку слід враховувати сучасні виклики та не допускати зловживань конституційним правом з боку осіб, які своїми діями намагаються підірвати конституційний лад держави. Водночас Україна, долаючи власні труднощі, активно реагує на загальноєвропейські тенденції, які в умовах інформаційного суспільства стають особливо очевидними. Це вимагає своєчасного й адекватного унормування на рівні національного законодавства.

1.2. Право громадян на мирні зібрання в системі конституційних прав людини і громадянина

Цивілізоване суспільство протягом багатьох століть розвивало такі цінності, як гуманізм, толерантність, демократія та повага до думок опонентів. У аналітичному звіті Центру політичних і правових реформ 77 за 2017 рік зазначено, що свободою мирних зібрань визнається явище, що має характер пов'язаного з низкою інших правових інститутів [25, с. 32].

Право на свободу мирних зібрань починає свій розвиток ще до його офіційного визнання державами в світі. Верховний Суд США вказував, що право на свободу мирних зібрань є невід'ємним атрибутом громадянства за вільного уряду (Case De Jonge v. Oregon 299 U.S. 353 (1937) (24 січня 2017 р.) Це право пов'язане зі свободою демонстрації своїх поглядів, адже мирне зібрання – це, передусім, інструмент звернення уваги органів державної влади [25, с. 32].

Особлива увага в Конституції України приділена питанню закріплення прав і свобод людини та громадянина, що закономірно, оскільки нині такі є загальновизнаною найвищою суспільною цінністю. З огляду на принцип верховенства права, зафіксований у статті 8 Конституції України, не держава створює право, а навпаки, право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій. Отже, не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб насамперед, обмежити ним державну владу. Адже в правовій державі владі притаманні певні межі, які вона не може переступити [2, с. 36].

А. М. Колодій звертає увагу на те, що Основний Закон України розрізняє права та свободи, відтак, на думку вченого, свобода є первинним поняттям і саме тому розрізняють природні права, які пов'язані з соціально-політичним статусом людини і громадянина [2, с. 36]. Крім того, Конституція України розрізняє права людини і права громадянина. Якщо перші пов'язані з людською істотою, її існуванням та розвитком, то права громадянина визначають сферу відносин людини і суспільства. Право на свободу мирного зібрання, зазначене у статті 36 Основного Закону України, дослідник визначає як право громадянина [2, с. 36].

Існують різні класифікації прав людини і громадянина. В залежності від наукових теорій та думок, обраного критерію, склалася певна послідовність генезису класифікації прав людини – від найбільш простих видів до складних систем взаємопов'язаних прав людини [26, с. 298–301]. Найперша класифікація прав людини, в основі концепції якої лежить генераційний підхід, була розроблена ще науковцем Карелом Васаком у Франції, за підходу якого поділ прав передбачав три покоління, де перше покоління складають громадянські та політичні права, до другого віднесено культурні та соціально-економічні права, третє включало колективні права або солідарні [27, с. 156].

Конституція України у другому розділі визначає наступні групи прав: політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні та особисті.

Згідно з цією класифікацією, право на свободу мирного зібрання належить до політичних прав, що дозволяє людині і громадянину брати участь у громадському житті, вносити пропозиції щодо покращення роботи державних органів, їх службових осіб і об'єднань громадян, критикувати недоліки в їх роботі, а також безпосередньо брати участь у різних об'єднаннях громадян.

На переконання Колодія А. М., конституційна гарантія права на свободу мирних зібрань передбачає обмеження. Насамперед, йдеться винятково про мирний характер зібрання, яке має відбуватися без зброї, а також зазначає, що це право поширюється тільки на громадян України [2, с. 36].

Таким чином, право на свободу мирного зібрання є класичним політичним правом громадянина, що визначає відносини між людиною та суспільством. Це право пов'язане з обов'язком влади утримуватися від певних дій і передбачає певні обмеження.

Більшість науковців відносить право на мирні зібрання до політичних прав. Вчені вважають, що політичні права є неодмінною умовою функціонування всіх інших видів прав та є невід'ємним атрибутом цивілізованого суспільства; вони спрямовані не на захист незалежності людини, а на прояв як активного учасника політичного процесу в державі [28, с. 336].

Так, В. І. Козлов визначає політичні права і свободи як такі, що належать особі як члену політичного співтовариства, та фактично визначають участь людини у політичному житті держави [29, с. 45–50].

На думку вченого, політичні права є тим засобом, за допомогою якого громадянське суспільство обмежує державну владу, дослідник поділяє політичні права і свободи на індивідуальні та колективні та відносить до останніх ті, «які реалізувати одноособово неможливо», зокрема право на мирні зібрання [29, с. 45–50].

Українські дослідники А. Є. Шевченко, М. М. Денісова, О. С. Денісова також зазначають, що право на мирні зібрання є, передусім, саме політичним

правом невеликої кількості осіб на проведення заходів та дій, які не заборонені Конституцією, в місцях, дозволених владою та, зазвичай, спрямованих на оприлюднення власної позиції щодо окремого питання або окремих питань, які становлять велику значущість. На думку науковців, лише такі зібрання мають мету участі у політичному житті держави та суспільства [30, с. 34–35].

На переконання інших вчених, підґрунтям права на мирні зібрання виступає саме бажання висловити власну думку або позицію, не тільки політичну, а й будь-яку соціально-важливу.

Так, Р. С. Мельник вказує, що «головною метою мирних зібрань є вираження поглядів або їх формування.... Конституція України, фіксуючи право приватних осіб збиратися мирно, не обмежує такі збори лише політичною метою, створюючи у такий спосіб, для приватних осіб можливість брати участь не лише у політичному житті, але й захищати спільно інші свої права, свободи, чи інтереси. У такий спосіб, обмін думками та поглядами з неpolітичних питань є також можливим у межах реалізації права на мирні зібрання» [4, с. 50].

Схожий підхід демонструє Л.В. Ярмол, яка зазначає, що суб'єкти при здійсненні права на мирні зібрання, можуть, крім поглядів, виражати і думки чи віру (щодо релігійних зібрань), які є складовими свідомості, передусім. На думку вченої, реалізація інших прав та свобод суб'єктів також може бути метою мирних зібрань [31, с. 331–336].

Деякі науковці звертають увагу на дуалістичність права на мирні зібрання та підтримуються думки, що окреслене право знаходиться на межі між політичними та іншими конституційними правами.

Приміром, В. Ф. Матвєєв під час дослідження правової природи права на мирні зібрання вказував, що воно має ті якості політичних прав (за термінологією автора, «публічних прав в тісному сенсі»), та при цьому повинно здійснюватися лише в неpolітичних інтересах – «громадяни можуть збиратися для обговорення своїх приватних справ, які не мають ніякого

відношення до політики і не представляють ніякого інтересу для державної влади...» [32, с. 6].

У тому разі, коли суб'єкти реалізують право в політичних цілях, то може йтися вже про його політичний характер, що має на увазі можливість брати участь в управлінні справами держави за допомогою публічних зібрань, які скликаються для обговорення політичних питань, формування у населення певного ставлення до цих питань [32, с. 8].

І. Яворська визначає приналежність права на публічні заходи, зважаючи на мету, яку вони можуть переслідувати. Так, вчена зробила висновок, що право на зібрання, мітинги і демонстрації, ходи і пікетування відноситься до політичних прав і свобод, за допомогою яких забезпечується можливість участі осіб в управлінні справами суспільства і держави, за допомогою позначення і обговорення проблематики, а також спонукання органів влади прийняти те, чи інше рішення [33, с. 31].

З огляду на це, можна констатувати, що право збиратися мирно, проголошене в статті 39 Конституції України, має складний, дуалістичний характер. Воно дає змогу суб'єкту права використовувати його як в політичних, так і в неpolітичних інтересах. Така диференціація проводиться за метою реалізації права, відповідно до якої виділяють право на публічні заходи, що проводяться в політичних цілях в межах реалізації права на участь в управлінні справами держави (право на політичні публічні заходи або право на маніфестацію), і право на публічні заходи, які не припускають будь-яких політичних цілей (або право на неpolітичні публічні заходи) [34, с. 21–22].

Право на мирні зібрання тісно пов'язане з іншими фундаментальними компонентами демократії та плюралізму, основами конституційного ладу, а також іншими правами і свободами людини і громадянина. Серед таких прав і свобод – свобода вираження поглядів (включно з правом на комунікацію), політичний плюралізм, право на участь в управлінні суспільними та державними справами, місцеве самоврядування, виборчі права і право на

участь у референдумах, право на об'єднання, право на звернення, свобода совісті та віросповідання, а також право на самозахист.

За своєю природою, право на свободу мирних зібрань є спорідненим із такими правами, як право на свободу вираження поглядів, асоціацій, чи право на петицію та з іншими правами, реалізація яких спрямована на т. зв. «розмову» особи з державою [35, с. 97–107].

Так, М. М. Денісова стверджувала, що при розмежуванні права на свободу вираження поглядів і права на свободу зібрань, немає ніякої практичної цінності, оскільки різниця вказаних прав між носієм та механізмом реалізації є очевидною. Схожу думку висловлює й Л. А. Нудненко, яка зазначала, що право на свободу зібрань, мітингів, демонстрацій й пікетування впливає зі свободи думки й слова (природні, невідчужувані свободи) та наслідує їх природний, невідчужуваний характер [19, с. 18].

Однак, на думку М.Л. Середи, існує велика необхідність у здійсненні розмежування свободи зібрань та свободи вираження поглядів. При здійсненні правового аналізу цього явища, наприклад пікет, основними властивостями є мирний характер, публічність, спрямованість на вираження позиції з різних питань тощо, пікет характеризується ознаками мирного зібрання. Якщо розглядати одиночний пікет, то такий вже не підпадає під захист Конституції України, а саме ст. 39, і з'являється питання про надання правового захисту цьому явищу [35, с. 97–107].

На практиці при реалізації права на одиночний пікет, зазвичай він, розглядається як форма мирних зібрань, але через відсутність більш детальних положень щодо нормативного регулювання цього явища виникає необхідність у правовому дослідженні [36].

При цьому, більш деталізованою є позиція М. Середи щодо відсутності законодавчого врегулювання стосовно одиночних пікетів, то гарантування, передбаченого ст. 34 Конституції України, розповсюджується і тут. У такий спосіб, він вказує все ж таки на відмінності між свободою зібрань та свободою висловлювань, виділяє відмінність між ними, а саме, що право на мирні

зібрання може бути реалізовано лише групою осіб, тоді як право на свободу вираження поглядів може бути реалізовано і однією особою [35, с. 97–107].

Право на свободу мирних зібрань тісно пов'язане зі свободою совісті та релігійних переконань. Цікаво, що свобода совісті та релігійних переконань закріплена в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 1991 року, який залишається чинним у порядку правонаступництва. Цей документ зазнав численних змін і доповнень, обумовлених набуттям незалежності, прийняттям Конституції України, отриманням Україною Томосу, а також іншими суспільними змінами. Закон чітко прописує основні положення, зокрема визначення релігійної організації та релігійної громади, правовий статус релігійних управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств та місій, духовних навчальних закладів, аж до статутів релігійних організацій, які з моменту їх реєстрації стають юридичними особами [37].

Виникає логічне питання: якщо в Законі України «Про свободу совісті і релігійні організації» так ретельно регулюється конституційне право на свободу совісті та релігії, зокрема, визначаються всі аспекти заснування та діяльності релігійних організацій, чому інше конституційне право – політичне право на мирні зібрання досі не має окремого повноцінного нормативно-правового акта і чому існують потужні опоненти його законодавчого врегулювання?

Чимало запитань виникає через розмежування права на мирні зібрання та права на організацію (асоціації, об'єднання). Ці політичні колективні права мають споріднену природу, і в багатьох правових актах у сфері прав людини вони викладаються в межах однієї статті. Спільним для цих прав є те, що обидва є колективними правами, які реалізуються через спільні дії.

Основна відмінність між ними полягає в тому, що зібрання є тимчасовим об'єднанням, тоді як асоціація є постійним утворенням, розрахованим на певний термін. Між учасниками зібрань відсутній той особливий зв'язок, який існує між членами асоціації.

Найбільшою відмінністю між цими права є зорієнтованість намірів/ідей/думок усіх учасників. У разі зібрання, що має на меті орієнтованість лише на теперішні події, то асоціації створюються для подальшої співпраці в майбутньому. Тобто, основна мета, яка змушує людей зібратися разом для проведення зібрання, зазвичай, не постійна, ніж та мета, що спонукає людей до об'єднання в асоціації. Звісно, асоціація переважно забезпечує набагато тісніший рівень взаємодії між співучасниками, ніж мирні зібрання [35, с. 97–107].

Тісний історичний зв'язок право на мирні зібрання має з правом на колективне звернення (петиції). Цей зв'язок має не так формальний, як сутнісний характер: звернення громадян, як і публічні заходи, являють собою один із проявів «діалогу» між громадянами і державою, форму безпосередньої демократії і найважливіше джерело інформації. Крім того, в ході публічних заходів, можуть вироблятися різні резолюції, вимоги до органів державної влади та місцевого самоврядування, в яких виражається воля громадян, присутніх на публічний захід. У зазначених випадках право на проведення публічних заходів фактично виступає передумовою вироблення і оформлення колективних звернень громадян, у зв'язку з чим, зазначені резолюції і вимоги повинні розглядатися уповноваженими органами в порядку, встановленому для розгляду звернень громадян [38, с. 31].

Втім, на думку М.Л. Середи, враховуючи існування значної кількості спільного та наявність зв'язку, права все ж таки мають і відмінності. Якщо йдеться про спільне, то реалізованість прав групою людей саме їх і об'єднує. Тобто, у такому разі, наявна колективна воля [35, с. 97–107].

Окрім того, слід зазначити короткостроковість цілей, а також подвійну природу прав, оскільки вони спрямовані на досягнення як політичних, так і особистих цілей. Однак між ними є й відмінності: право на мирні зібрання може реалізовуватися з метою подання петиції, але це не є найбільш поширеним випадком. Крім того, для подання петиції не обов'язкова фізична присутність підписантів, адже вони можуть використати сучасні засоби

комунікації. Натомість для проведення зібрання фізична присутність учасників є необхідною.

Іншим правом, що має схожий зміст з правом на мирні зібрання, є право на спротив незаконним діям влади, яке також може мати колективну форму. Це право було проголошено ще в Декларації незалежності США 1776 року, де зазначалося право народу на зміну уряду.

Відповідні норми щодо спротиву неконституційній владі містить і Конституція Німеччини 1949 р. Навіть відсутність закріплення такого права у національній конституції не може свідчити про неможливість його реалізації, про що свідчать, зокрема, події 2000 р. у Сербії, 2001 р. на Філіппінах, низка «кольорових революцій» на пострадянському просторі, зокрема, події Помаранчевої революції 2004 р. та Революції гідності 2013–2014 рр. в Україні. Для реалізації такого колективного права, процедурні форми не існують і їх законодавче закріплення навряд чи можливе, наголошуючи, втім, на «мирному характері народної дії». Відповідне право реалізується, зокрема, через проведення мирних зібрань, але вони не є єдиною формою його реалізації (можливі страйки, судові позови, створення організацій спротиву тощо). Але при цьому, відповідні зібрання відрізняються від «звичайних» масовістю та несанкціонованістю; навряд чи може йтися про необхідність дотримання при цьому тих обмежень, що, зазвичай, висуваються перед мирними зібраннями. Крім того, такі зібрання за наслідками для суспільства та влади, необхідно вважати не просто висловлюванням політичного погляду, а й проявом народного суверенітету [39, с. 16].

В останні роки конституційне право на проведення мирних зібрань тісно пов'язане з правом на комунікацію, зокрема з використанням мережі Інтернет. Право на комунікацію дає змогу, за допомогою інтернет-технологій, оперативно вирішувати багато питань, пов'язаних з організацією конкретних публічних заходів: оповіщення про час і місце проведення публічного заходу, проведення попередньої агітації, формування основних вимог, резолюцій публічного заходу, а також висвітлення ходу його проведення. Взаємозв'язок

цих прав не врегульований законодавством, що є прогалиною в нормативному регулюванні цього кола суспільних відносин. У зв'язку з цим, необхідно на рівні закону передбачити приймання повідомлення для місцевого самоврядування та органів державної влади про проведення конкретних публічних заходів, взаємодію з їх організаторами, а також іншими зацікавленими громадянами, зокрема з використанням мережі Інтернет, що додасть гласності процесу узгодження місця і (або) часу проведення публічних заходів і підвищить оперативність прийняття сторонами рішень, вирішення можливих розбіжностей, при цьому з обов'язковим зазначенням реквізитів: даних організаторів, цілей, характеру, часу, місця та маршруту проведення, складу і кількості учасників [38, с. 31].

Якщо проаналізувати практику Європейського суду з прав людини, то можна знайти чітку відповідь на запитання взаємодії права на мирні зібрання з іншими правами людини. Суд неодноразово зазначав, що захист свободи вираження поглядів є однією з цілей свободи зібрань та об'єднань [32, с. 658]. Суд напрацював відчутну практику з цього питання, у процесі якої постали окремі висновки-визначення, що з 1995 р. є обов'язковими для нашої держави [40].

Зокрема, Суд відмічає, що свобода мирних зібрань, гарантована Європейською конвенцією (далі – Конвенції) про захист прав людини і основоположних свобод, а саме 11 стаття є невід'ємним правом, виступає як *lex specialis*, відіграє автономну роль і має конкретну сферу застосування; права, гарантовані статтею 11 Конвенції, пов'язані з політичними та соціальними цінностями демократичного суспільства, а також значною мірою розвивають і доповнюють право на свободу совісті, думки і релігії, гарантовані статтею 9 Конвенції, а також, свободу вираження поглядів, зазначену у десятій статті документу; права, зазначені у статтях 9, 10, 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, пов'язані з груповими заходами, зокрема, маніфестаціями; однією з цілей свободи мирних зібрань,

гарантованих статтею 11 Конвенції, є захист особистих думок, гарантований статтею 10 документу [41].

Отже, з огляду на практику ЄСПЛ, конституційне право на свободу мирних зібрань є невід'ємним правом, яке виступає як *lex specialis*, відіграє автономну роль і має конкретну сферу застосування. Воно пов'язане з іншими правами та є індикатором цивілізованого демократичного суспільства. Оскільки згідно з Конституцією України головним джерелом влади є народ, право на мирне зібрання повинно бути ефективним інструментом для вираження волі народу, що дозволяє вивчити народні настрої і сприяти подальшій розбудові політико-правової сфери держави.

Важливо, що поняття «мирні зібрання» судом тлумачиться автономно, тобто не обов'язково відповідатиме національному законодавству. Однак, в контексті законодавства України, це тлумачення, будучи міжнародно-правовою нормою, має статус внутрішнього права, про обов'язковість якого свідчать вищезазначені Закон про ратифікацію Конвенції від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, а також Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV [42].

Коли йдеться про зібрання, необхідно розуміти, що стаття 11 Конвенції захищає саме ті з них, які є мирними, ненасильницькими, тому важливо усвідомлювати, чи мають організатори мирні наміри – привернути увагу суспільства і держави до певної проблеми, чи спровокувати заворушення, які потенційно спрямовані на дестабілізацію ситуації в місті, регіоні, державі. З огляду на це, на законодавчому рівні має бути офіційне визначення того, що є мирний мітинг і встановлені критерії розмежування, що кваліфікують мирний мітинг й відокремлюють такий від інших масових акцій, що не підпадають під дію Конвенції [43].

Зважаючи на рішення Європейського суду з прав людини, констатовано, що немирними є ті зібрання, під час організації яких метою є насильницьке досягнення цілей. Так, це обґрунтовано в рішенні «Stankov and

the united Macedonian organisation Ilinden v. Bulgaria» від 2 жовтня 2001 р. Суд «нагадав, що ст. 11 Конвенції тільки захищає право на мирні зібрання. Це поняття – згідно з прецедентним правом Комісії, не охоплює демонстрації, в яких організатори і учасники мали насильницькі наміри [44].

Отже, під поняттям «мирне зібрання» слід розуміти специфічну форму громадянської активності, що полягає у добровільному, відкритому, безоплатному, публічному зібранні незброєних осіб, ініційованому з метою забезпечення участі громадян та їх об'єднань у вирішенні важливих суспільних питань на державному чи місцевому рівні, при цьому не супроводжується насильством чи закликами до нього, і не суперечить Конституції України та чинному законодавству.

«Право на свободу мирних зібрань» визначається як право незброєних осіб на добровільні, безоплатні, ненасильницькі, публічні акції, що мають на меті обговорення суспільно важливих питань державного або місцевого значення. Ці акції можуть бути пов'язані з діями, рішеннями чи актами органів публічної влади, а також з вираженням думок, пропозицій, вимог та закликів щодо вирішення проблем суспільства у політичній, соціальній чи культурній сферах.

Конституційно закріплені види мирних зібрань включають збори, мітинги, демонстрації, походи (ходи). Водночас практика застосування цього права поповнюється новими формами, такими як автомобільні, мото- та вело процесії, процесії суден, смартмоби, флешмоби тощо, проведення яких потребує законодавчого врегулювання.

Критеріями для розмежування мирних зібрань від звичайних масових заходів є: мета зібрання, вид мирного зібрання та тематика (екологічна, антиглобалістична, гендерна, економічна, культурна, історична та інші).

Право на мирні зібрання тісно пов'язане з іншими основоположними компонентами демократії та плюралізму, такими як конституційний лад, а також іншими правами і свободами людини і громадянина, зокрема свободою вираження поглядів, правом на комунікацію, політичним плюралізмом,

правом на участь в управлінні справами суспільства, держави та місцевого самоврядування, виборчими правами, правом на участь у референдумі, правом на об'єднання, правом на звернення, свободою совісті та віросповідання, правом на самозахист тощо.

Незважаючи на схожість з іншими правами, які зазвичай пов'язані з соціальною комунікацією, право на мирні зібрання є самостійним політичним правом, що передбачає участь невизначеної кількості осіб у заходах, не заборонених Конституцією та законами України, і спрямованих на висловлення та оприлюднення колективної позиції щодо важливих соціальних чи групових питань.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

2.1. Нормативне регулювання права на мирні зібрания нормами національного законодавства України

Після здобуття незалежності Україна розпочала процес побудови правової держави та створення механізмів для її функціонування, орієнтуючись на міжнародні стандарти. Одним із ключових завдань демократичної держави є забезпечення механізмів, що дозволяють громадянам реалізовувати свої конституційні права та свободи, зокрема право на мирні зібрания. Відсутність відповідного закону в Україні ускладнює ефективний діалог між різними соціально-політичними групами населення та владою. Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах можливих масових протестів, адже демократичні принципи передбачають право кожного громадянина брати участь у прийнятті рішень, що стосуються суспільного життя.

Національна нормативно-правова база, що регулює право на мирні зібрания, залишається недостатньо розвинутою та потребує вдосконалення.

Основним положенням про здійснення мирних зібрань є ст. 39 Конституції України, яка закріплює право громадян «збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [1].

Науково-практичний коментар до даної статті конституції вміщує в собі положення про те, що на зборах громадяни вправі розглядати та вирішувати проблеми політичного, економічного, соціально-культурного характеру, питання, пов'язані з обговоренням проектів законодавчих актів, програм соціально-культурного розвитку, інших рішень органів державної

влади, в тому числі місцевих органів публічної влади, питання, пов'язані з виборчим процесом, тощо. Таке право є однією з конституційних гарантій прав громадян на свободу світогляду та віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації, в цілому на вільний розвиток своєї особистості. Обмеження щодо реалізації права на збори можуть встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або захисту прав і свобод інших людей. При реалізації права на мирні зібрання мають враховуватися інтереси національної безпеки та громадського порядку, не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей, оскільки кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України [45].

Варто зауважити, що в Україні наразі відсутній закон, який би встановлював критерії визначення національних інтересів чи громадської безпеки, регулював поняття «завчасного» сповіщення про проведення заходів, а також закріплював обов'язок громадян інформувати про такі заходи через організаторів масових зібрань.

Законодавство повинно встановлювати чіткі строки як для повідомлення про намір провести зібрання, так і для розгляду таких повідомлень. Це дозволить визначити умови проведення масових заходів відповідно до чинного законодавства, організувати заходи щодо охорони правопорядку, захисту прав і свобод громадян, а також гарантувати реалізацію права на зібрання зацікавленими особами.

У своєму рішенні від 19 квітня 2001 року щодо завчасного сповіщення про мирні збори Конституційний Суд України (КСУ) наголосив, що норми Конституції України, зокрема частина 3 статті 8, є нормами прямої дії. Вони застосовуються незалежно від наявності спеціальних законів або інших нормативно-правових актів. КСУ визначив, що положення частини 1 статті 39 Конституції України слід розуміти так: організатори мирних зібрань мають

завчасно повідомляти органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування у прийнятні строки, що передують проведенню заходу [46].

Ці строки мають не лише гарантувати реалізацію права громадян, але й забезпечувати можливість відповідним органам вжити заходів для безперешкодного проведення зібрань, підтримання громадського порядку, а також захисту прав і свобод інших осіб. Визначення конкретних строків сповіщення залежить від форми мирних зібрань, їх масовості, місця та часу проведення, і це питання має бути врегульоване законодавчо.

Європейська конвенція з прав людини дозволяє національному законодавству запроваджувати обмеження на участь у масових заходах для іноземців та осіб без громадянства, а також встановлювати особливий порядок проведення зібрань громадянами держави. Таким чином, порядок організації та проведення громадських зібрань має бути закріплений відповідним законом.

Водночас слід звернути увагу на те, що у вітчизняній нормотворчій практиці ці питання мали відповідне регулювання [1]. Із сказаного вище стає зрозуміло, що в основі законодавчого регулювання свободи мирних зібрань в Україні лежить стаття 39 Конституції України і Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (далі Конвенція), а саме її ст. 11 [47, с. 97-126].

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку України, окрім положень Конституції, порядок реалізації права на мирні зібрання регулюється нормами Указу від 28 липня 1988 року. Однак цей нормативний акт був створений для регулювання відносин у державі, яка більше не існує, і тому не відповідає сучасним реаліям.

Деякі аспекти порядку проведення мирних зібрань також висвітлено у Рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року. Проте наявні нормативно-правові акти є недостатніми для формування повноцінного правового регулювання в цій сфері, що вимагає оновлення та вдосконалення законодавства.

Законодавче регулювання свободи мирних зібрань в Україні базується на положеннях статті 39 Конституції України, тоді як порядок проведення таких зібрань має визначатися спеціальним законом. Згідно зі статтею 92 Конституції України, права та свободи людини і громадянина повинні встановлюватися виключно законами [1].

Доцільно, щоб розробка майбутнього закону про свободу мирних зібрань відбувалася через процес політичного діалогу між владою і громадськістю. Такий підхід сприятиме досягненню компромісу між прагненням громадських організацій до максимальної свободи зібрань та бажанням влади встановити певні обмеження.

Водночас, у разі недостатньої активності громадянського суспільства, існує ризик ухвалення закону, який не буде відповідати інтересам громадськості, що може обмежити свободи громадян та знизити ефективність громадських ініціатив.

Проектом законодавчого акта, спрямованого на забезпечення реалізації права громадян на проведення мирних зібрань у демократичній правовій державі, став проект Закону № 0991 «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» від 17 червня 2003 року [48]. У преамбулі цього законопроекту зазначено, що «цей Закон визначає порядок організації та проведення зборів, демонстрацій, пікетувань, походів, у тому числі вуличних, інших мирних заходів та акцій в Україні без використання зброї, що є невід'ємним правом її громадян, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Це право закріплено Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 року та гарантується Конституцією України».

Аналізуючи зміст Проекту № 0991, можна помітити, що він приділяє значну увагу міжнародним стандартам у сфері забезпечення права на мирні зібрання. Це свідчить про прагнення авторів гармонізувати національні підходи до організації мирних заходів із європейськими практиками.

Водночас очевидно є необхідність подальшого узгодження положень законопроекту з європейськими стандартами та нормами, щоб забезпечити ефективність його реалізації та відповідність міжнародним зобов'язанням України.

У рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання зазначається, що строк завчасного сповіщення має бути достатнім для того, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та, в разі потреби, згідно з частиною другою статті 39 Конституції України звернутися до суду для вирішення спірних питань [46].

Повертаючись до Проекту № 0991, варто зазначити, що, попри окремі позитивні аспекти, він був недосконалим. Його положення не повністю відповідали нормам Конституції України та недостатньо узгоджувалися з іншими нормативно-правовими актами. Цей документ очевидно потребував доопрацювання та перегляду.

Однак, незважаючи на подальшу роботу над законопроектом, він так і не був реалізований у практичному законодавчому полі, залишившись у статусі документарного проекту. Це свідчить про невирішеність питання законодавчого регулювання права на мирні зібрання, яке й досі залишається актуальним.

Надалі органом законодавчої влади розглядалися також інші проекти законів щодо реалізації права на мирні зібрання, серед яких окремої уваги заслуговують два альтернативних проекти – «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» від 8 квітня 2004 року, внесений народними депутатами України Г. Удовенком, І. Миговичем, І. Сподаренком, В. Тараном-Тереном (далі — Проект №5242) [49] та «Про збори, мітинги, походи і демонстрації» від 23 березня 2004 року, внесений Президентом України (далі — Проект №5242-2) [50]. У порівняльному аналізі ці два проекти схожі за структурою, що свідчить про намагання знайти спільне

рішення щодо регулювання цього важливого питання. Обидва проекти намагалися врегулювати механізми організації мирних зібрань, проте мали свої особливості в підходах до реалізації цього права.

Обидва законопроекти надають визначення ключових понять, таких як збори, демонстрації, пікетування, походи тощо, а також встановлюють порядок проведення зазначених заходів. Зокрема, законопроекти регламентують порядок повідомлення органів державної влади або місцевого самоврядування про проведення заходів, визначають права та обов'язки організаторів і уповноважених органів. Крім того, обидва документи передбачають умови проведення мирних заходів, випадки їх обмеження та примусового припинення.

Проте, незважаючи на схожість у структурі, основні положення законопроектів суттєво відрізняються. Однією з головних відмінностей є визначення ключових термінів. Проект №5242-2 містив значні обмеження для проведення мирних заходів, які можна вважати необґрунтованими, в той час як Проект №5242 більш коректно деталізував і розвивав положення Конституції України, акцентуючи увагу на гарантуванні права громадян на мирні збори та акції, а також на запобіганні можливим зловживанням з боку органів державної влади.

Таким чином, обидва законопроекти започаткували процес розробки нормативно-правового документа для регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення права на мирні зібрання. Проте жоден з цих проектів так і не був ухвалений, що залишило питання регулювання мирних зібрань відкритим.

Іще одним документом, який став черговим проектом законодавчого акта в сфері забезпечення прав громадян на мирні зібрання, був проект Закону України від 15 липня 2005 року «Про свободу мирних зібрань» (Проект № 7819) [51]. У цьому документі пропонувалося врегулювати особливості реалізації конституційного права громадян України на мирні зібрання, а також визначити порядок обмеження реалізації цього права. Незважаючи на ряд

виявлених недоліків, варто відзначити деякі позитивні моменти: норми цього проекту, на відміну від попередніх законопроектів, передбачали більш ліберальне ставлення до неповнолітніх та недієздатних осіб. Згідно з його положеннями, ці категорії громадян мали право не лише на участь, а й на організацію мирних зібрань. Розуміючи необхідність прийняття нормативно-правового акта для забезпечення чіткої та ефективної реалізації права громадян.

Необхідно визнати, що всі проаналізовані законопроекти мали суттєві недоліки. Однак ці недоліки попередніх проектів не були враховані в подальшому. Розробники кожного з проектів намагалися обмежити обсяг їхнього регулювання, внаслідок чого залишилися невирішеними питання правового режиму мирних зібрань та масових акцій громадян на захист своїх прав і свобод.

Проект Закону України «Про свободу мирних зібрань» від 17 січня 2007 року, поданий народним депутатом О. Фельдманом, також не став винятком. Представники громадськості назвали його «законом про несвободу мирних зібрань». Після конструктивної критики з боку громадських організацій, цей проект було відкликано 15 червня 2007 року. Крім того, варто зазначити, що за змістом і багатьма іншими характеристиками цей проект поступався попередніми законопроектами, які були відхилені Верховною Радою.

Також одним з законопроектів у цій галузі є проект Закону України «Про порядок організації і проведення мирних заходів» від 6 травня 2008 року (далі — Проект № 2450) [52]. Поданий законопроект пропонує врегулювати процес реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання, визначаючи порядок підготовки і проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (які в Проекті № 2450 позначені як мирні заходи). Проаналізувавши положення цього проекту, можна зробити висновок, що він поповнив список невдалих законопроектів у сфері реалізації права громадян на мирні зібрання. Це призвело до ряду зауважень з боку Європейської комісії

«За демократію через право» (Венеціанської комісії), яка 15-16 жовтня 2010 року ухвалила спільну думку (joint opinion) щодо цього документа.

Повертаючись до історії створення Проекту № 2450, варто зазначити, що він був поданий на розгляд Верховної Ради урядом Ю. Тимошенко і ухвалений у першому читанні 3 червня 2009 року. Однак, після того як проект пройшов перше читання, він зазнав критики з боку правозахисників, які вказали на його порушення основного права громадян на мирні зібрання. Наприклад, документ передбачав створення «уповноважених органів місцевої влади», які могли на власний розсуд, без рішення суду, припиняти мітинги та демонстрації. У грудні того ж року парламентський комітет з прав людини запропонував зміни до тексту проекту.

Однак і цей варіант проекту зазнав критики з боку Венеціанської комісії. У травні 2010 року профільний парламентський комітет знову змінив текст Проекту № 2450, таємно, без розголосу, прибравши з нього найбільш спірні положення. Українська громадськість дізналася про зміст проекту лише після його публікації на сайті Верховної Ради 3 червня 2010 року. При цьому парламент планував остаточно ухвалити законопроект уже 17 червня на другому читанні. Українські громадські організації, вважаючи, що відредагований проект значно погіршує ситуацію зі свободою мирних зібрань у країні порівняно з конституційною нормою, організували низку масових акцій, вимагаючи відкласти ухвалення Проекту № 2450, провести парламентські слухання з цього питання та направити проект на експертизу до Венеціанської комісії.

Чергова спроба нормативного врегулювання механізму реалізації права на мирні зібрання припала на грудень 2015 року, коли у Верховній Раді України було зареєстровано два альтернативних законопроекти – «Про гарантії свободи мирних зібрань» від 07.12.2015 №3587 [53], та «Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні» від 11.12.2015 №3587-1 [54]. Проте, обидва проекти були вкрай недосконалими, та, не зважаючи на ознайомлення із їх змістом всіх комітетів ВРУ, жоден не був доопрацьований та не був переданий

на розгляд народних депутатів України для подальшого прийняття. У 2019 році обидва законопроекти були відкликані через подання до Верховної Ради України нового проекту закону у окресленій галузі.

Так, останнім проектом, яким мав би врегулювати питання проведення мирних зборів в Україні, став Проект Закону України “Про гарантії свободи мирних зібрань” від 29.08.2019 №1200 [55]. Разом з тим, вказаний проект невдовзі був відкликаний (03.09.2019 року), через що потреба в аналізі його змісту відпадає.

Таким чином, серед спроб законодавчого закріплення механізму правомірної організації та проведення мирних зібрань громадян у незалежній Україні можна виокремити наступні законопроекти:

- 1) № 0991 «Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні» від 17 червня 2003 року;
- 2) № 5242-2 «Про збори, мітинги, походи і демонстрації» від 23 березня 2004 року (запропонований Президентом України);
- 3) № 5242 «Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні» від 8 квітня 2004 року;
- 4) № 7819 «Про свободу мирних зібрань» від 15 липня 2005 року;
- 5) № 2646-1 «Про свободу мирних зібрань» від 17 січня 2007 року;
- 6) № 2450 «Про порядок організації і проведення мирних заходів» від 6 травня 2008 року;
- 7) №3587 «Про гарантії свободи мирних зібрань» від 07 грудня 2015 року;
- 8) №3587-1 «Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні» від 11 грудня 2015 року;
- 9) №1200 «Про гарантії свободи мирних зібрань» від 29 серпня 2019 року.

Звісно, цей перелік законопроектів не є вичерпним і не включає всі документи, що розроблялися та подавалися на розгляд парламенту. В дослідженні зазначені лише ті, які завдяки активному громадському

обговоренню та відповідному резонансу піддавалися детальному аналізу. У зв'язку з цим можна підсумувати, що робота над законопроектами щодо регулювання свободи мирних зібрань в Україні виявилася малоефективною, хоча тривала майже тридцять років, мала кілька редакцій, але в кінцевому підсумку не призвела до суттєвих змін і залишилася в незмінному вигляді. Така ситуація спричиняє нові порушення та зловживання з боку органів влади, а також провокує громадян до несанкціонованих дій.

Розробляючи в нашій державі нормативний акт, який має на меті врегулювати порядок реалізації конституційного права на мирні зібрання, законодавець повинен враховувати міжнародні стандарти у цій галузі, зокрема ті, що викладені у формі принципів.

Сюди слід віднести, зокрема, Керівні принципи ОБСЄ, які включають наступні постулати:

- 1) презумпція на користь проведення зборів;
- 2) обов'язок держави захищати мирне зібрання;
- 3) законність;
- 4) відповідність;
- 5) належна практика адміністративного регулювання;
- 6) недискримінаційність [56].

Ці принципи підкреслюють, що неможливо прийняти єдиний типовий закон про мирні зібрання, який би був прийнятий усіма країнами-учасницями. Водночас вони встановлюють мінімальні норми, яких повинні дотримуватися всі держави-учасниці у сфері регулювання питання мирних зібрань.

Через відсутність відповідного нормативного документа залишаються неврегульованими наступні питання:

- а) види та визначення мирних заходів;
- б) коло суб'єктів (непрямі організатори та учасники) мирного заходу;
- в) строк завчасного повідомлення органів влади (місцевого самоврядування) про проведення мирного заходу;

г) порядок, умови та коло осіб, які зобов'язані подавати повідомлення про проведення мирних заходів;

г) порядок і механізм проведення мирного заходу;

д) місце і роль органів державної влади та їх посадових осіб у проведенні мирного заходу.

На нашу думку, ці питання є надзвичайно важливими та потребують негайного врегулювання на законодавчому рівні.

Необхідно підкреслити, що закон України, який стане основним у врегулюванні всіх питань, що стосуються мирних зібрань, має чітко визначати не тільки права, а й конкретні обов'язки як учасників мирних зібрань, так і органів влади. Це дозволить унеможливити порушення прав і свобод людини або мінімізувати таку можливість. Як учасниця Європейської конвенції з прав людини та основних свобод, а також країна, що прагне до євроінтеграції, Україна повинна послідовно й чітко виконувати свої зобов'язання щодо забезпечення фундаментального права на свободу мирних зібрань, як перед власними громадянами, так і перед міжнародною спільнотою.

Підсумовуючи вищесказане, можна запропонувати такі рекомендації. Зазначені нормативно-правові акти недостатні для створення ефективного правового поля в цій сфері суспільних відносин. Основу законодавчого регулювання свободи мирних зібрань в Україні мають становити положення статті 39 Конституції України, а порядок проведення зібрань громадян має бути визначений окремим законом.

Вважаємо доцільним розробити законопроект на основі європейських стандартів свободи зібрань, закріплених у Керівних принципах ОБСЄ, рішеннях Європейського суду з прав людини та рекомендаціях Венеціанської комісії, який чітко визначатиме не лише права, а й обов'язки громадян, інших учасників мирних зібрань, а також органів влади для запобігання порушенням прав і свобод людини.

У зв'язку з відсутністю закону про мирні зібрання в Україні, залишається неврегульованими такі поняття, як види та визначення мирних

заходів, коло суб'єктів (небезпосередні організатори та учасники) мирного заходу, терміни завчасного повідомлення органів влади (місцевого самоврядування) про проведення мирного заходу, порядок, умови та коло осіб, які зобов'язані подавати повідомлення про проведення мирних заходів, а також порядок та механізм їх проведення, місце й роль органів державної влади та їх посадових осіб у проведенні мирного заходу. Тому пропонуємо урегулювати всі ці питання в законі України про мирні зібрання.

2.2. Забезпечення конституційного права на мирні зібрання в Україні: поняття та зміст

Дослідження питання забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання вимагає з'ясування поняття та структурних елементів змісту «забезпечення», а також діяльності української держави і суб'єктів громадянського суспільства в цьому контексті.

Щодо дослідження терміну «забезпечення», на думку фахівців з Департаменту конституційного та адміністративного права Міністерства юстиції України термін «забезпечення» має широке значення й тлумачиться як:

- а) створення надійних умов для здійснення будь-чого;
- б) гарантування чогось;
- в) захист, охорона будь-кого чи будь-чого від небезпеки.

Використовується різне його термінологічне позначення, наприклад, механізм «забезпечення», «реалізації», «здійснення», «гарантування» прав і свобод людини і громадянина. До його структури включають різну кількість елементів. Найбільш загальними є «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист», «відновлення» тощо.

Поняття і зміст забезпечення усіх прав, свобод та обов'язків (включаючи і конституційні) неодноразово досліджувалися в юридичних джерелах.

Так, В. Авер'янов у розуміння “забезпечення прав людини виконавчою владою” вкладає реалізацію нею функцій щодо:

- 1) створення належних умов для повноцінної реалізації громадянами своїх прав і свобод;
- 2) надання населенню різноманітних управлінських послуг;
- 3) здійснення своєрідного «внутрішнього» контролю за виконанням управлінськими органами, їх посадовими особами покладених на них обов'язків стосовно забезпечення прав і свобод людини;
- 4) вжиття відповідних заходів адміністративного реагування в разі оскарження громадянами рішень та дій, які порушують їх права і свободи [57, с. 285].

К. Волинка включає в поняття забезпечення прав людини всі напрями діяльності і способи сприяння у їх здійсненні (повагу, дотримання, визнання, гарантування, охорону і захист). До захисту науковець включає відновлення порушеного права і притягнення винного до відповідальності [58, с. 265].

Існує позиція авторів, які під забезпеченням розуміють охорону і захист конституційних прав і свобод. В. Демиденко, наприклад, під забезпеченням прав і свобод людини розуміє діяльність держави, яка своєю діяльністю сприяє реалізації прав і свобод людини шляхом позитивного впливу на формування загально-соціальних гарантій (економічних, політичних, духовно-ідеологічних), і наявність спеціальних юридичних гарантій, що передбачають охорону й захист прав та свобод людини [59].

Під забезпеченням прав і свобод людини О. Негодченко розуміє створення умов, необхідних для використання прав людини та напрями державної діяльності щодо сприяння реалізації цих прав, їх охороні й захисту [60]. Є автори, які в поняття і зміст забезпечення включають створення умов та захист конституційного права [60, с. 22].

У зміст забезпечення конституційних свобод людини і громадянина

А. Олійник включає:

- а) створення сприятливих умов для здійснення конституційного права;
- б) охорону конституційного права від можливих правопорушень;
- в) захист конституційного права у випадку, коли є факт правопорушення;
- г) відновлення порушеного права та відшкодування збитків [61].

П. Рабінович визначає забезпечення прав і свобод людини як створення умов, необхідних для здійснення її прав, що включає в себе такі напрями державної діяльності як сприяння реалізації прав людини, охорону прав людини, захист прав і свобод людини. Реальне забезпечення прав людини здійснюється насамперед юридичними механізмами [62, с. 749–751].

На думку М. Савенко, основу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови й вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян [63, с. 280 - 283].

Таким чином, у механізм забезпечення прав людини науковець включає систему взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права та свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізації, а також систему органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів громадянського суспільства, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян.

Під забезпеченням прав людини В. Сіренко розуміє обов'язки держави, її органів створювати й підтримувати умови та надавати засоби фактичного здійснення прав і свобод та реального користування ними [64, с. 52].

О. Фрицький під забезпеченням прав і свобод розуміє здійснення двох категорій гарантій — загальних і спеціальних. На його думку, це умови, засоби і методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи [65, с. 176].

Таким чином, з урахуванням різних поглядів авторів, до поняття забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина слід віднести діяльність органів держави і суб'єктів громадянського суспільства, спрямовану на створення реальних умов для носіїв суб'єктивного права користуватися соціальними благами, що включаються до змісту цього права.

Як відомо, створення правової держави передбачає гарантування та реалізацію основних прав і свобод людини та громадянина. Серед політичних прав і свобод особливе значення має забезпечення права громадян на мирні зібрання. На сьогодні реалізація цього права в Україні регулюється статтею 39 Конституції України та низкою міжнародних документів, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, зокрема статтею 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Обмеження цього права може встановлюватися тільки судом і лише відповідно до закону, зокрема в інтересах національної безпеки, громадського порядку, для запобігання заворушенням або злочинам, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб.

Норми Конституції України є нормами прямої дії, і вони застосовуються безпосередньо, незалежно від того, чи були прийняті відповідні закони або інші нормативно-правові акти для їхнього розвитку. Право громадян на мирні зібрання є однією з конституційних гарантій свободи думки, слова, вираження поглядів і переконань, а також на вільний розвиток особистості. Однак при реалізації цього права не повинно порушуватися права і свободи інших осіб, їх честь і гідність (ст. 68 Конституції України). Ці принципи повинні знаходити своє відображення в інших нормативно-правових актах, що регулюють відповідні відносини.

Проте, одне лише нормативне закріплення правових положень недостатньо для повноцінної практичної реалізації прав і свобод. Для цього необхідно створити чітко відпрацьований механізм забезпечення конституційних прав громадян, включаючи право на мирні зібрання.

Отже, «забезпечення конституційного права людини і громадянина на мирні зібрання» в широкому сенсі здійснюється через два основні компоненти: нормативну базу (сукупність правових інструментів) та організаційно-інституційну складову (структуру та діяльність відповідних державних органів і суб'єктів громадянського суспільства).

Нормативною основою механізму забезпечення конституційного права на мирні зібрання є положення Конституції та відповідні норми поточного законодавства, які встановлюють загальні правила поведінки. Вони сприяють створенню єдиного порядку та стабільності в регулюванні суспільних відносин у сфері реалізації права на мирні зібрання, забезпечуючи правову основу для цього процесу.

Роль нормативної основи полягає в тому, що вона надає механізму забезпечення цього права юридичну форму та правову силу. Конституційне право на мирні зібрання передбачає гарантії захисту від свавілля як з боку окремих осіб, так і з боку держави, з метою забезпечення ефективного захисту прав громадян на публічне вираження своїх поглядів і переконань.

Отже, для визначення поняття забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання необхідно виокремити його основні ознаки. На нашу думку, до таких ознак належать:

- а) діяльність міжнародних організацій, а також українських державних структур і громадянського суспільства;
- б) закріплення цього права як на міжнародному, так і на національному рівні;
- в) спрямованість на створення умов для його реалізації, а також охорону, захист і відновлення цього права;
- г) гарантування реалізації конституційного права громадян України на мирні зібрання.

Діяльність міжнародних і національних суб'єктів щодо забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання пов'язана з повноваженнями міжнародних форумів та суб'єктів української держави і

громадянського суспільства. Відповідно до ст. 20 Загальної декларації прав людини, яка зазначає, що кожна людина має право на свободу мирних зібрань та ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною чи у вирішенні інших важливих питань шляхом реалізації свого права на мирні зібрання [66, с. 45]. Отже, право громадян виражати свою позицію через мирні зібрання знайшло своє закріплення в міжнародно-правових актах, де також розглядається питання забезпечення цього права.

Українське законодавство не містить окремих актів, які регулюють діяльність щодо мирних зібрань. Однак у різних проектах законодавчих актів неодноразово робилися спроби виділити питання забезпечення конституційного права громадян на мирні зібрання в окремі статті. Тому, на наш погляд, доцільно звернути увагу на ті положення проектів, які визначають умови і порядок забезпечення цього права. Зокрема, проект № 5242-2, порівняно з проектом № 5242, містить набагато більше вимог до організації мирних заходів. Це включає обов'язки організаторів забезпечити громадський порядок під час проведення публічних заходів, не порушувати правила дорожнього руху під час вуличних акцій, зберігати вуличні насадження тощо. Вважаємо, що ці обов'язки мають покладатися на органи державної влади, зокрема правоохоронні органи, які повинні сприяти проведенню таких заходів. Для цього організатори повинні повідомляти відповідні органи влади про заплановані заходи.

Особливу увагу варто приділити нормам проекту № 5242-2, що встановлюють обмеження щодо часу проведення прилюдних заходів: «прилюдний захід може починатися не раніше 9 години і завершуватися не пізніше 22 години», а також «гранична тривалість заходу, організованого одними і тими ж особами, не повинна перевищувати п'яти годин». На нашу думку, ці положення є прямим обмеженням конституційного права громадян на мирні зібрання, оскільки деякі заходи, такі як пікетування чи походи, можуть тривати значно довше, навіть кілька днів. У такому випадку,

обмеження тривалості заходу у п'ять годин ставить під сумнів можливість досягнення його мети.

Проект № 5242 чітко визначає сферу дії закону, зокрема шляхом уточнення заходів, які не підлягають його регулюванню. До таких заходів відносяться: збори трудових колективів, політичних партій, професійних спілок, громадських організацій, зустрічі виборців з обраними депутатами, які проводяться відповідно до законів України, їхніх статутів і положень у закритих приміщеннях або поза ними; мирні заходи та акції, організовані органами державної влади та місцевого самоврядування; а також мирні заходи громадян, що мають на меті відпочинок, громадські розважальні заходи, весільні процесії, народні свята, похорони та паломництва.

У законопроектах № 5242 та № 5242-2 пропонувалося встановити різні строки для подачі повідомлення про проведення мирного заходу. Зокрема, проект № 5242 передбачає подання повідомлення організаторами за три дні до заходу, тоді як проект № 5242-2 встановлює десятиденний термін. Однак десятиденний строк є надто довгим для повідомлення про організацію мирного заходу, і, з практичної точки зору, трьох днів є достатнім для належного реагування органів влади. Встановлення занадто тривалого строку може стати перешкодою для реалізації права громадян на мирні зібрання.

Також законопроекти по-різному визначають умови для проведення та підстави для заборони мирних заходів. Проект № 5242, у відповідності з Конституцією України, передбачає підстави для заборони мирного заходу, як-от введення надзвичайного чи воєнного стану, або за рішенням суду. Натомість проект № 5242-2 значно розширює підстави для заборони, додаючи такі, як «забезпечення належного санітарного стану» і «збереження архітектурних форм».

Однак варто зазначити, що Конституція України містить вичерпний перелік підстав для обмеження права на мирні зібрання, і їх розширення є недопустимим. Крім того, терміни, такі як «санітарний стан» і «збереження

архітектурних форм», потребують чіткого роз'яснення, оскільки їх розмитість може призвести до суб'єктивних тлумачень і зловживань.

Відповідно до висновків Центру політико-правових досліджень, проект № 5242-2 передбачав заборону на проведення прилюдних заходів поблизу об'єктів, які визначалися як «небезпечні» (шляхопроводи, транспортні магістралі тощо), а також поблизу лікарень, приміщень судів тощо. Така норма могла б формально забороняти проведення мирного заходу, якщо його маршрут проходитиме поруч із зазначеними об'єктами.

З одного боку, це положення законопроекту є прийнятним з точки зору захисту життя і здоров'я учасників мирного заходу, а також осіб, які знаходяться поблизу від його проведення. Проте, з іншого боку, це могло стати серйозною перешкодою для реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання.

На нашу думку, слід було б деталізувати таку норму законопроекту, враховуючи різні аспекти проведення мирних заходів поблизу зазначених об'єктів. Зокрема, необхідно було розробити чіткий порядок і процедуру для проведення таких заходів та включити цей порядок до вже існуючої норми законопроекту.

Згідно з проектом № 7819 (ч. 2.1 ст. 2), його дія поширюється не лише на громадян України, а й на іноземців та осіб без громадянства, які реалізують своє право на мирне зібрання на території України. Однак Конституція України гарантує право на мирні зібрання лише громадянам України (ч. 1 ст. 39), а не всім особам, які перебувають на її території. Отже, перш ніж розширювати дію цього права на іноземців і осіб без громадянства, необхідно внести відповідні зміни до Конституції.

Зазначимо, що основи для певного обмеження права на мирні зібрання (в тому числі, обмеження реалізації цього права іноземними громадянами) передбачені в деяких міжнародних договорах, учасницею яких є Україна. Так, у ч. 1 ст. 11 Європейської конвенції з прав людини гарантується право кожного на свободу мирних зібрань. Водночас у ч. 2 цієї ж статті закладено можливість

обмеження згаданого права законом в інтересах національної та громадської безпеки, з метою запобіганням заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі, чи з метою захисту прав і свобод інших людей. Крім того, в статті 16 Конвенції зазначено: «Ніщо в статтях 10, 11 і 14 не може розглядатися як таке, що перешкоджає запровадженню Високими Договірними Сторонами обмежень щодо політичної діяльності іноземців» [67, с. 97 - 126].

Таким чином, можна встановлювати обмеження щодо участі іноземців у мирних зібраннях, які мають на меті досягнення певних політичних цілей, відстоювання політичних прав громадян, або супроводжуються передвиборчою чи політичною агітацією. Враховуючи це, таке ж обмеження слід застосовувати і до осіб без громадянства. Це дозволить забезпечити, щоб лише громадяни України мали безперешкодний доступ до участі в політичних акціях, що прямо стосуються внутрішніх справ держави.

У ч. 7.2 і 7.3 статті 7 проекту № 7819 пропонувалося обмежити право осіб, чия цивільну дієздатність обмежено судом, та осіб, які не досягли 14 років, бути організаторами мирних зібрань. Проте проект не визначав умов участі цих категорій осіб у зібраннях (окрім вимоги отримання згоди батьків чи піклувальників), що є суттєвим недоліком. З огляду на рівень правосуб'єктності таких осіб, викликає заперечення їх можливість бути організаторами мирних зібрань. Адже, на думку, не можна визнати логічним надання таким особам права управляти організацією зібрань чи розпоряджатися майном, транспортними чи технічними засобами, якщо їх здатність до самостійного визначення власної поведінки є обмеженою судом.

Особливу увагу заслуговують питання щодо тематики зібрань, в яких можуть брати участь особи, що не досягли 14 років. Наприклад, участь дітей у зібраннях, які підтримують сексуальні меншини чи легалізацію проституції, є неприпустимою з точки зору прав і суспільної моралі. Також викликає сумніви правомірність участі неповнолітніх у політичних мирних зібраннях, оскільки вони не наділені політичними правами.

Згідно з висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про свободу мирних зібрань» (реєстр. № 7819 від 15.07.2005 р.), у статті 16 пропонувалося дозволити проведення мирних зібрань в установах виконання покарань. Згідно з цією статтею, засуджені мали право бути організаторами та учасниками мирних зібрань. Крім того, частина 7.4 статті 7 проекту № 7819 передбачала можливість організовувати мирні зібрання за межами установ виконання покарань.

Однак, ми не можемо погодитися з таким положенням. Причини для цього такі: участь у мирних зібраннях і, тим більше, організація таких заходів є проявом особистої свободи громадян і їхнього права на вільне пересування територією України. Водночас особи, які засуджені до позбавлення волі або перебувають під арештом як запобіжний захід, позбавлені цих прав, оскільки їхня свобода обмежена на певний час відповідно до рішення суду чи іншого компетентного органу. Тому, на нашу думку, їхнє право на організацію мирних зібрань не може бути порівняне з правами інших громадян.

Отже, право на організацію та участь у мирних зібраннях, за своєю суттю, не узгоджується з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі, арешту, утримання в дисциплінарному батальйоні або тримання під вартою, а також застосуванням адміністративного стягнення у вигляді арешту. Надання цього права особам, засудженим до позбавлення волі чи іншим чином обмеженим у свободі, може порушити порядок відбування покарання, зокрема у випадках найсерйозніших злочинів. Це, в свою чергу, створювало б загрозу для суспільної безпеки та громадського порядку, а також для прав і законних інтересів інших осіб.

Аналізуючи положення законопроекту № 7819, варто відзначити, що питання апеляційного оскарження рішень суду про обмеження права на мирні зібрання не були узгоджені з нормами Кодексу адміністративного судочинства України. Зокрема, частина 2.2 статті 2 проекту № 7819 вказує, що дія цього

законопроекту не поширюється на «випадки масових виступів громадян на захист своїх прав і свобод».

Проте проведення таких «виступів» не має належного регулювання в чинному законодавстві, а також проект не визначає термін «масові виступи громадян», що створює правову невизначеність і ускладнює практичне застосування норм цього законопроекту. Відсутність чітких критеріїв для віднесення того чи іншого заходу до мирних зібрань або «масових виступів» ускладнює правове регулювання таких ситуацій.

Водночас у законопроекті № 2450 стаття 20 під назвою «Забезпечення права на проведення мирного заходу» покладає на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування обов'язок забезпечувати гарантії реалізації права на мирні зібрання, зокрема, забезпечуючи безпеку учасників і громадський порядок під час проведення таких заходів. Організатори мирних заходів та посадові особи не можуть перешкоджати учасникам виражати свою думку, якщо це не порушує громадський порядок та умови заходу.

Крім того, підтримання громадського порядку, регулювання дорожнього руху та медичне обслуговування під час мирного заходу мають здійснюватися на безоплатній основі. Відповідно до тлумачення А. Олійника, ці норми підкреслюють важливість забезпечення права на мирні зібрання органами державної влади та місцевого самоврядування, що є ключовим елементом гарантування конституційних прав громадян на мирні зібрання.

Разом з тим, у змісті проектів законів № 3587 та № 3587-1 відсутнє як поняття забезпечення права на мирні зібрання, так і окрема стаття, присвячена цьому питанню. Проте, обидва проекти унормовують питання виключно матеріально-технічного забезпечення мирних зібрань та компетенцію суб'єктів владних повноважень у цій галузі.

Проект №1200 в питанні закріплення забезпечення права на мирні зібрання є більш прогресивним, аніж проекти № 3587 та № 3587-1. Так, окрім закріплення вимог щодо матеріально-технічного забезпечення мирних зібрань, закон містить статті під назвами «Повноваження органу виконавчої

влади чи органу місцевого самоврядування із забезпечення проведення мирного зібрання» (ст. 13) та «Повноваження Національної поліції та Національної гвардії України та інших правоохоронних органів із забезпечення проведення мирного зібрання» (ст. 15). Проте, у нормах проекту №1200 також відсутнє як поняття забезпечення права на мирні зібрання, так і окрема стаття, присвячена цьому питанню.

З'ясування поняття «забезпечення» та його змісту є важливою складовою дослідження, оскільки це один з основних обов'язків держави та суспільства. Держава зобов'язана утверджувати і забезпечувати права людини, що є однією з основних її функцій. Конституційне закріплення цих двох форм (утвердження та забезпечення) як обов'язків держави передбачає необхідність чітко визначити їх відмінності, оскільки ці терміни не є тотожними.

Утвердження прав людини здійснюється через різні механізми, такі як проголошення прав у деклараціях та заявах, їх закріплення в Конституції та інших законодавчих актах, участь у розробці і прийнятті міжнародних документів з прав людини, а також приєднання до міжнародних договорів та їх ратифікація. Ці дії є основою для забезпечення прав людини, але забезпечення само по собі включає конкретні механізми гарантії прав і свобод, створення умов для їх реалізації, контролю за їх дотриманням та реагування на порушення цих прав.

Отже, забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання передбачає діяльність, визначену міжнародними та національними нормами права, яка реалізується через міжнародні і державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти громадянського суспільства. Її мета полягає в створенні належних умов для реалізації цього права, а також у його охороні, захисті та відновленні, щоб гарантувати можливість його повного здійснення.

До змісту забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання можна віднести:

- а) створення умов, що сприяють реалізації цього права;

- б) охорону права на мирні зібрання від можливих порушень;
- в) захист права на мирні зібрання у разі виникнення порушень;
- г) відновлення порушеного права та відшкодування збитків, завданих унаслідок його порушення.

Створення сприятливих умов для реалізації конституційного права громадян на участь в організації та проведенні мирних зібрань включає як активні, так і пасивні дії під час його здійснення, а саме:

- а) ініціювання;
- б) підготовку;
- в) організацію та проведення заходу;
- г) визначення і визнання результатів.

Охорона конституційного права громадян на мирні зібрання повинна постійно здійснюватися відповідними органами та посадовими особами. Основна мета цієї діяльності — забезпечити ефективне здійснення цього права шляхом превентивних заходів, що полягають у запобіганні протиправним діям. Отже, охорона прав і свобод полягає в забезпеченні їх належного здійснення за контролем державних інститутів, без прямого втручання в цей процес.

Захист права виникає лише у випадку, коли реалізація цього права зазнає перешкод, порушення або існує загроза порушення. Такий захист може полягати у втручанні державних органів у процес реалізації прав і свобод як реакція на відхилення від правопорядку. Це може включати накладення санкцій, застосування відповідальності або, наприклад, забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів.

Отже, забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання охоплює створення сприятливих умов для його реалізації, охорону, захист, відновлення порушеного права, а також компенсацію матеріальних і моральних збитків, спричинених таким порушенням.

Аналізуючи структуру механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, важливо зазначити, що однією з ключових складових є

гарантії такого забезпечення. Відрізняють загально-соціальні і правові гарантії. Правові гарантії поділяються на міжнародні, нормативні та організаційні. Організаційні гарантії включають систему організацій, які здійснюють правову діяльність із забезпечення прав людини. До них також належать конституційні гарантії, які визначають умови та засоби для забезпечення конституційних прав і свобод, зокрема права громадян України на мирні зібрання. Метою діяльності державних органів та суб'єктів громадянського суспільства щодо забезпечення цього права є створення відповідних умов та застосування засобів для реалізації зазначеного конституційного права.

Розглянувши пропозиції науковців щодо поняття забезпечення конституційного права, можна визначити такі ознаки забезпечення цього права:

- а) діяльність міжнародних, внутрішніх державних структур і громадянського суспільства, спрямована на забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання;
- б) закріплення такої діяльності міжнародними нормами та національним правом;
- в) орієнтованість на створення сприятливих умов, охорону, захист і поновлення конституційного права на мирні зібрання;
- г) гарантування реалізації конституційного права громадян України на мирні зібрання.

На основі аналізу зазначених ознак можна сформулювати поняття забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання. Це діяльність, закріплена нормами міжнародного і національного права, яка здійснюється міжнародними та внутрішніми державними органами України, а також суб'єктами громадянського суспільства, спрямована на створення сприятливих умов, охорону та захист конституційного права громадян України на мирні зібрання з метою гарантування його реалізації.

Далі, аналізуючи доктринальні джерела та положення законодавчих актів, можна визначити, що зміст забезпечення конституційного права на мирне зібрання включає:

- а) створення сприятливих умов для його здійснення;
- б) охорону цього права від можливих порушень;
- в) захист права в разі порушення;
- г) відновлення порушеного права з наступним відшкодуванням завданих збитків.

Для більш детального розкриття цього питання важливо вивчити систему органів державного управління, органів місцевого самоврядування та суб'єктів громадянського суспільства, на яких покладено відповідні повноваження щодо забезпечення конституційного права на мирні зібрання. Аналіз діяльності цих органів і їх посадових осіб зосереджений на створенні умов для реалізації цього права, його охороні, захисту та відновленню у випадку порушення.

2.3. Компетенція суб'єктів владних повноважень щодо організації та проведення мирних зібрань

В Україні мирні зібрання та мітинги мають глибоке історичне коріння, і більшість із них починалися саме як ненасильницькі акції. Вагомим прикладом є те, що становлення України як суверенної та незалежної держави значною мірою стало можливим завдяки самоорганізації національної інтелігенції та активних громадян, які знайшли способи відстояти своє бачення майбутнього країни.

Водночас історія також містить приклади репресій проти учасників мітингів, навіть попри те, що як Радянська Україна, так і сучасна незалежна держава офіційно визнають міжнародні документи, зокрема акти ООН, які гарантують право на мирні зібрання. Цей контраст між формальним

визнанням права та реальними порушеннями свідчить про складний шлях розвитку свободи мирних зібрань в Україні.

Логічно, що новий етап державно-правового розвитку та здобуття Україною міжнародної правосуб'єктності мав би стати фундаментом для виправлення помилок минулого. Це мало б передбачати створення ефективного механізму, який унеможливило узурпацію влади, встановлює сувору відповідальність за перевищення владних повноважень, а також забезпечує кодифікацію відповідних законодавчих актів. Крім того, важливим аспектом мало б стати впровадження нормативних гарантій, що забезпечують повну реалізацію конституційного права на мирні зібрання.

Органи державної влади України наділені конституційно визначеною компетенцією, повноваженнями та способами взаємодії, серед яких основним є принцип субординації. У контексті принципу гарантованості прав і свобод людини і громадянина гарантом виступає держава. Це чітко закріплено в статтях 3, 22, 42, 49, 51, 53 Конституції України. Реалізація цього принципу здійснюється через функціонування системи органів державної влади та місцевого самоврядування [68].

У Конституції України органи державної влади структуровані відповідно до їх повноважень. Аналогічний підхід до аналізу слід застосовувати й щодо їхніх конституційних повноважень у сфері організації та проведення мирних зібрань, дотримуючись визначеної послідовності.

1. Верховна Рада України

Орган законодавчої влади, головною функцією якого є захист прав і свобод людини та громадянина, реалізує це завдання через законодавчу діяльність. Держава повинна встановлювати механізми розробки та реалізації державної політики, а її найвищий рівень — "засади" — визначається парламентом у межах повноважень Верховної Ради України. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» визначає Верховну Раду як єдиний законодавчий орган, який уповноважений формувати й реалізовувати основи внутрішньої та зовнішньої політики. Це здійснюється шляхом:

- законодавчого регулювання відносин у відповідних сферах;
- впровадження визначених засад політики;
- кадрової політики в межах, встановлених Конституцією;
- здійснення парламентського контролю.

Таким чином, Верховна Рада України відіграє ключову роль у формуванні правової основи для захисту прав і свобод громадян. Її діяльність охоплює не лише прийняття законів, але й організацію наукових досліджень у сфері вдосконалення законодавства та проведення наукової експертизи законопроектів. Проте існують значні проблеми в реалізації цих функцій, особливо у контексті правового врегулювання права на мирні зібрання.

По-перше, спостерігається відсутність достатньої законодавчої ініціативи у цій сфері, що свідчить про пасивність Верховної Ради у вдосконаленні механізмів реалізації існуючих законів. По-друге, фактично відсутній дієвий механізм протидії обхідним практикам, які на практиці обмежують реалізацію конституційних прав, зокрема права на мирні зібрання.

По-третє, досі не ратифіковані важливі міжнародні документи, зокрема Критерії ОБСЄ щодо розмежування мирних і немирних зібрань, попри численні звернення й заяви з цього приводу. Це серйозно ускладнює забезпечення належного правового регулювання у цій сфері та створення ефективних механізмів захисту прав громадян.

Невизначеність правових дефініцій щодо мирного мітингу чи зібрання вже спричиняла серйозні кризи внутрішнього правопорядку в Україні. Одним із яскравих прикладів є події Революції Гідності, що почалася як мирний протест. Незважаючи на численні зауваження щодо цієї правової невизначеності з самого початку існування незалежної Української держави та багаторазові наголошення на необхідності ухвалення відповідних законів, питання залишається нерозв'язаним.

Події такого масштабу, як Революція Гідності, демонструють не прогнозованість наслідків правової невизначеності. Відсутність чіткого нормативного регулювання дій влади в умовах кризової ситуації призвела до

того, що державні органи були змушені діяти, часто порушуючи чинні процедури. Це лише підкреслює нагальну необхідність систематизації та вдосконалення законодавчого регулювання, яке стосується реалізації права на мирні зібрання.

У структурі Верховної Ради України функціонують спеціальні комітети, що покликані забезпечувати ефективність законотворчого процесу. Перелік таких комітетів формується та затверджується за необхідності під час першої сесії Верховної Ради нового скликання. Рішення про створення комітетів ухвалюється більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу парламенту [69].

Серед профільних комітетів Верховної Ради поточного скликання діє Комітет з питань прав людини, де окупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. Його діяльність спрямована на законотворчу роботу, попередній розгляд і підготовку питань, що належать до компетенції Верховної Ради України, а також виконання контрольних функцій у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

У цьому напрямі Комітет активно співпрацює з універсальними та регіональними міжнародними організаціями, такими як Комісія ООН з прав людини, Рада Європи та Організація з безпеки й співробітництва у Європі, в межах їх статутних завдань.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) має вагомий вплив на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Згідно із Законом України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", омбудсмен є незалежною посадовою особою, яка діє автономно від інших органів влади та посадових осіб.

Уповноважений здійснює контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадян як на території України, так і за її межами. Його статус парламентського омбудсмена визначається процедурою обрання шляхом таємного голосування у Верховній Раді України. Такий механізм забезпечує

високий рівень легітимності, статусу та незалежності від будь-якої з гілок державної влади.

Основними завданнями Уповноваженого є:

- парламентський контроль для попередження порушень прав і свобод людини;
- поновлення порушених прав;
- адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Окрім розгляду звернень громадян щодо порушень їхніх прав, український омбудсмен проводить моніторинг дотримання прав і свобод людини органами влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємствами та установами незалежно від форми власності. Такі моніторинги спрямовані на виявлення дій (чи бездіяльності), що порушують права громадян.

Результати моніторингів і комплексна оцінка стану дотримання прав і свобод людини представляються Верховній Раді України у вигляді щорічних доповідей.

Для ефективного виконання своїх функцій Уповноважений має спеціальний Секретаріат, а також Консультативну раду. До складу ради можуть входити особи з громадським досвідом у сфері захисту прав людини та громадянина.

2. Президент України

Президент України має право законодавчої ініціативи. Це означає, що він може пропонувати закони, які стосуються організації та проведення мирних зібрань, а також вдосконалення механізмів реалізації цього права. Президент може вносити зміни до законодавчих ініціатив інших суб'єктів або накладати вето на законопроекти, які обмежують це конституційне право.

Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена указом Президента від 25 серпня 2015 року № 501/2015, визначила багато проблем, серед яких відсутність законодавства щодо мирних зібрань та забезпечення

свободи мирних зібрань і об'єднань. Хоча стратегія включала необхідні заходи для вирішення цих проблем, за кілька місяців були проведені лише тренінги, і змін не спостерігалось. Заходи не включали співпрацю з місцевим самоврядуванням та судовими інстанціями.

Зараз діє спеціальний механізм звернення до Президента України через електронні петиції на офіційному сайті Президента. Після подання петиції вона перевіряється на відповідність вимогам закону, а потім має зібрати не менше 25 тисяч підписів протягом трьох місяців. Якщо цього не сталося, петиція розглядається як звернення громадян. Петиції розглядаються не пізніше десяти робочих днів після оголошення про початок їх розгляду, а результати публікуються на сайті.

Серед петицій, які зараз на розгляді або в архіві, найбільш популярними є ті, що стосуються цін на газ, зарплат депутатів та позбавлення їх недоторканності. Петиції щодо права на мирні зібрання поки що відсутні, хоча це може змінитися. Важко сказати, чи відсутність таких петицій пов'язана з орієнтацією на повсякденні питання, недовірою до влади або відсутністю системного бачення проблеми.

Президент може обмежити свободу мирних зібрань у разі надзвичайного стану. Конституція України та Закон «Про правовий режим надзвичайного стану» регулюють ці питання. Надзвичайний стан може бути введений на строк до 30 днів, а в окремих місцевостях — до 60 днів, з можливістю продовження до 30 днів. Указ Президента про введення надзвичайного стану набирає чинності після затвердження Верховною Радою.

Підстави для введення надзвичайного стану включають масові безпорядки, що обмежують права і свободи громадян. Це підкреслює необхідність законодавчого розмежування понять «мирний мітинг» і «немирний мітинг». Заборона на проведення мирних зібрань часто призводить до некерованих пікетів та масових безпорядків.

Президент також може ввести воєнний стан за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України, який набирає чинності після

затвердження Верховною Радою. При Президенті діють вісім дорадчих комітетів, але жоден з них не займається питаннями мирних зібрань. Отже, повноваження Президента України щодо права на мирні зібрання є широкими, але часто обмежуються наявними законодавчими нормами.

3. Кабінет Міністрів України

Як орган виконавчої влади в Україні, має значні повноваження у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. Серед міністерств, які мають відношення до практичної реалізації права на мирні зібрання, можна виділити Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ та Міністерство культури, молоді та спорту України.

Міністерство юстиції, відповідно до його Положення, відповідає за організацію здійснення державної політики, підготовку пропозицій щодо проведення правової реформи в Україні, а також сприяння розвитку правової науки. Воно займається підготовкою пропозицій щодо вдосконалення законодавства, розробленням проектів нормативних актів та міжнародних договорів з правових питань, здійснює правову експертизу проектів нормативних актів, здійснює державну реєстрацію нормативних актів, систематизацію законодавства України. Крім того, Міністерство юстиції забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, організаційне та матеріально-технічне забезпечення судів загальної юрисдикції, організацію виконання судових рішень, роботу з кадрами, експертне забезпечення правосуддя, організацію роботи нотаріату, діяльність щодо реєстрації актів громадянського стану. Воно також сприяє розвитку правової інформації та формуванню правового світогляду у громадян, а також здійснює міжнародно-правове співробітництво [70].

4. Судова влада

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Будь-хто має право звертатися до суду, обираючи між загальними судами, відповідно до встановлених процесуальних вимог, та до Конституційного Суду України. Разом з тим, із впровадженням

реформи судоустрою Конституційний Суд України було винесено за межі системи правосуддя, тому окреслений конституційний орган пропонується розглядати як окремого суб'єкта владних повноважень.

Щодо органів судової влади, воли, як вбачається, роль органів судової влади в забезпеченні права на мирні зібрання є ключовою для дотримання конституційних прав та свобод громадян. Судова влада виконує кілька важливих функцій у цьому контексті. Приміром, у галузі захисту прав і свобод громадян судові органи відіграють чи не найважливішу роль, розглядаючи спори, пов'язані з обмеженням права на мирні зібрання, і забезпечують захист прав громадян від необґрунтованих або незаконних дій органів державної влади чи інших суб'єктів.

Окрім того, виконуючи функцію контролю за законністю обмежень, суди оцінюють правомірність обмежень, накладених на мирні зібрання, зокрема у випадках, коли такі обмеження запроваджуються з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення або прав інших осіб. Окрім того, судові органи здійснюють перевірку відповідності цих обмежень Конституції та законам України.

Під час вчинення правосуддя суд виступає арбітром у конфліктах між організаторами мирних зібрань і державними органами, вирішуючи питання щодо правомірності дій обох сторін. Окрім того, органами судової влади здійснюється розгляд скарг на дії поліції або інших державних органів під час проведення мирних зібрань.

Окрім того, судові рішення сприяють підвищенню правової обізнаності громадян щодо їхніх прав на мирні зібрання та процедур їх захисту.

Загалом, судова влада відіграє важливу роль у забезпеченні права на мирні зібрання, гарантує дотримання законності та захист прав громадян, сприяє розвитку демократичних процесів і зміцненню правової держави, проте, за відсутності нормативно-правового регулювання вказаного питання ефективність діяльності судових органів значно зменшується.

5. Конституційний Суд України.

Згідно з судовою реформою 2016 року, Конституційний Суд став судом, до якого можна звертатися з конституційною скаргою. Вимоги до скаржника, процедура подачі та розгляду скарги встановлені Законом України «Про Конституційний Суд України». Згідно зі статтею 55 цього Закону, конституційна скарга є письмовим клопотанням, поданим до Суду для перевірки на відповідність Конституції України (конституційності) закону України (його окремих положень), що був застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Суб'єктами права на конституційну скаргу є виключно ті особи, які вважають, що закон України (його окремі положення), застосований в остаточному судовому рішенні у їхній справі, суперечить Конституції України. Розгляд справи здійснюється в порядку конституційного провадження, вимоги до якого закріплені в Главі 9 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Важливо розуміти, що Конституційний Суд України не розглядає оскарження рішень Верховного Суду чи інших інстанцій, а також незаконні дії прокурорів тощо. У межах конституційного провадження особи можуть довести, що положення закону, застосованого судом у конкретній справі, є неконституційним. Це може стати підставою для перегляду цієї справи судом за нововиявленими обставинами.

Варто зазначити, що значна частка скарг, поданих до Конституційного Суду, не відповідає вимогам щодо предмету оскарження, визначеним Законом «Про Конституційний Суд України». Через це Конституційний Суд часто відмовляє у відкритті провадження. Тому при поданні конституційної скарги важливо чітко розуміти предмет оскарження та дотримуватися вимог, встановлених законом.

Рішення національних судів здебільшого зводяться до того, що обмеження мирних зібрань можливе лише за рішенням органів державної влади у випадках, коли є загроза національній безпеці та громадському порядку [71].

Наприклад, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 19 квітня 2001 року чітко визначив, що громадяни зобов'язані повідомляти органи державної влади про проведення мирних зібрань заздалегідь, у розумний строк, який передує даті проведення заходу. Цей строк не повинен обмежуватися Конституцією України, зокрема статтею 39, яка слугує гарантією реалізації права на мирні зібрання, а не його обмеженням [72].

Таким чином, рішення Конституційного Суду України зобов'язує громадян лише сповістити владу про намір провести мирний мітинг, а не отримати дозвіл на його проведення. Дозвільний порядок, який практикувався у Радянському Союзі, нині є необґрунтованим і суперечить чинному законодавству України. Старий термін «несанкціонований мітинг» є нікчемним, оскільки не існує обов'язку отримати санкцію на його проведення; існує лише поняття «неповідомлений мітинг» [72].

5. Органи місцевого самоврядування

Коли йдеться про повноваження органів місцевого самоврядування, насамперед, необхідно відзначити проект конституційної реформи з децентралізації. Реформа децентралізації є однією з сімнадцяти реформ, ініційованих Урядом України, затверджених меморандумом з МВФ у березні 2015 року [73, с. 32].

Децентралізація, яка була запроваджена майже одночасно по всій Україні, відіграла важливу роль у розвитку місцевого самоврядування. З кінця 2014 року активно почали створюватися територіальні об'єднані громади. Для здійснення повноцінної процедури об'єднання громад було прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Реформа децентралізації дозволила місцевим громадам самостійно вирішувати місцеві питання без втручання органів державної влади, що раніше знаходилися в районних центрах. На сьогодні створено понад 380 об'єднаних громад. Багато з них вже отримують державні субвенції для підтримки різних сфер, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист.

Органи місцевого самоврядування є гарантами реалізації права на свободу мирних зібрань на місцевому рівні. Вони зобов'язані діяти в межах, встановлених Конституцією та законами України. Організатори мирних зібрань повинні повідомляти органи місцевого самоврядування про дату проведення зібрань. Це повідомлення може бути зроблене як письмово, так і усно. Водночас, таке повідомлення не є обов'язковим у випадку спонтанного проведення мирного зібрання.

У зв'язку з цим, популярності набувають спонтанні зібрання. Центр політико-правових реформ надає прийнятне визначення для цього виду зібрань, підкреслюючи їхню важливість і законність в рамках існуючих правових норм.

Спонтанне зібрання є особливим видом мирного зібрання, що виникає у відповідь на непередбачувану подію, яка викликає миттєву потребу в обговоренні або протесті. Його характерними рисами є:

1. Непередбачуваність: організатори та учасники не могли заздалегідь передбачити подію, яка стала причиною зібрання, тому не мали можливості повідомити органи влади про проведення заходу в установлені строки.

2. Випадковість та швидкість: такі зібрання зазвичай виникають у стислий період після події, яка стала тригером для них, що робить їх спонтанними за суттю.

3. Реакція на актуальні події: спонтанні зібрання часто організовуються у відповідь на події, які спричиняють широкий резонанс у суспільстві, наприклад, порушення прав людини, катастрофи, соціальні або політичні кризи.

4. Сучасні засоби комунікації: важливу роль у координації таких зібрань відіграють соціальні мережі та інтернет, які швидко розповсюджують інформацію та мобілізують учасників.

Запровадження офіційного визнання спонтанних зібрань в Україні відповідатиме міжнародно-правовим стандартам, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на свободу мирних

зібрань (стаття 11). Це також сприятиме забезпеченню демократичних свобод громадян та покращенню правозахисної практики, особливо у контексті використання сучасних технологій.

7. Національна поліція

Поліція є правоохоронним органом, який відіграє ключову роль у реалізації права на свободу мирних зібрань. Вона відповідає за підтримання громадського порядку, забезпечення безпеки учасників та гарантує неозброєність зібрань. Основними обов'язками поліції під час таких заходів є:

- забезпечення громадського порядку: Поліція повинна безкоштовно гарантувати дотримання правопорядку та безпеку учасників. Невиконання цього обов'язку може стати підставою для визнання її дій незаконними у суді та вимагати відшкодування збитків.

- обґрунтованість дій: У разі затримання учасників зібрання за злісну непокору законним вимогам, працівники поліції повинні в суді довести правомірність своїх дій.

- обмеження прав: Поліція має право обмежувати свободу мирних зібрань виключно у відповідності до Конституції України та лише за наявності підстав, наприклад, порушення громадського порядку. Такі обмеження мають бути пропорційними та припинятися, якщо мета їхнього застосування не досягається.

- недопущення жорстокого поводження: Поліцейським заборонено застосовувати насильство чи підбурювати до нього стосовно учасників зібрань. У разі таких дій вони зобов'язані негайно вжити заходів для їх припинення та повідомити керівництво.

- неупередженість: Поліція повинна діяти без дискримінації, незалежно від раси, політичних поглядів, матеріального стану чи інших характеристик учасників.

У 2014 році в Україні розпочалася масштабна реформа адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування та діяльності виконавчої влади. Її основною метою стало створення правових

умов для залучення громадян до прийняття рішень і розвитку прямої демократії.

Попри значну підтримку запропонованих змін до Конституції, включаючи висновки Венеціанської комісії, політична ситуація не дозволила Верховній Раді України прийняти відповідні поправки щодо децентралізації. Однак реформа сприяла вдосконаленню механізмів самоврядування та залучення громадян до процесів прийняття рішень.

Отже, існують державні органи, які відповідають за законодавче врегулювання права на свободу мирних зібрань, здійснюють правову експертизу, ведуть відповідну статистику тощо. Також є органи, наділені повноваженнями для обмеження цього права у передбачених законом випадках. Через недостатню уторованість права на свободу мирних зібрань певні органи можуть застосовувати законодавчі важелі для його обмеження в межах чинного правового поля. Водночас, за відсутності ефективних механізмів вирішення актуальних питань, кількість мирних зібрань, імовірно, не зменшуватиметься.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1].

Разом з тим, право на мирні зібрання закріплено в ст. 39 Основного Закону, та, відповідно, може бути обмежено в умовах воєнного стану.

Воєнний стан в Україні є особливим правовим режимом, який вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу на державу, а також інших загроз національній безпеці та територіальній цілісності. Порядок введення цього режиму визначається Конституцією України, Законом України “Про правовий режим воєнного стану” та іншими нормативно-правовими актами.

Поняття воєнного стану дістало закріплення в нормах Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, відповідно до ч. 1 ст. 1 якого під воєнним станом розуміється “особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень” [74].

Згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” “правовою основою введення воєнного стану є [Конституція України](#), цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України» [74].

Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року “Про введення воєнного стану в Україні”, затвердженого Законом № 2102-IX від 24.02.2022, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до [пункту 20](#) частини першої статті 106 Конституції України, [Закону України](#) "Про правовий режим воєнного стану", в Україні було запроваджено правовий режим воєнного стану з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, який продовжено окремим Указом, затвердженим Верховною Радою України до продовжено з 05 години 30 хвилин 10 листопада 2024 року строком на 90 діб [75].

Україна, будучи суверенною та незалежною державою, ставши об'єктом злочинного наступу РФ, вимушена впроваджувати механізми задля збереження державності та здоров'я населення, зокрема, шляхом обмеження реалізації певних конституційних прав, що прямо пов'язано із введенням правового режиму воєнного стану.

Відповідно до п. 3 Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”, затвердженого Законом № 2102-IX від 24.02.2022, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, [53](#) Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені [частиною першою](#) статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [75].

Фактично, таким рішенням Президент України надав можливість в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військовому командуванню разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування застосовувати заходи правового режиму воєнного стану, визначені в ст. 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, зокрема, забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів [74].

Разом з тим, вказана правомочність є дискреційним повноваженням, тому логічним є виникнення випадків, коли введення воєнного стану не буде призводити до автоматичного обмеження права на мирні зібрання.

Із впровадженням з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року воєнного стану в Україні було створено військові адміністрації в межах кожної адміністративно-територіальної одиниці. Через те, що досвід впровадження такого тривалого періоду воєнного стану для України є новим, чітких алгоритмів дій у військово командування та військових адміністрацій (так само як і у держави та органів місцевого самоврядування) розроблено не було, що створило певний хаос у діяльності суб’єктів владних повноважень.

Зважаючи на таке актуалізується питання дослідження проблемних питань, пов’язаних із реалізацією конституційного права на мирні зібрання в Україні в умовах воєнного стану.

В першу чергу варто відмітити, що основним недоліком є відсутність нормативно-правового регулювання (окремого законодавчого акту), яким би впорядковувався порядок реалізації права громадян збиратися мирно в мирний час. Наявність такої бази створило б умови для вироблення механізмів реалізації конституційного права на мирні зібрання в умовах воєнного стану.

На сьогодні порядок реалізації права на свободу мирних зібрань, а також механізми та підстави для обмеження цього права в умовах воєнного стану, залишаються неврегульованими на законодавчому рівні. Це свідчить

про невиконання законодавцем свого конституційного обов'язку, закріпленого у п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, де зазначено, що права, свободи громадян та гарантії їх реалізації повинні визначатися виключно законами України [1].

Також суттєвою проблемою правового регулювання мирних зібрань є те, що законодавець, закріпивши у п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» право військового командування спільно з військовими адміністраціями (за їх наявності) забороняти мирні збори, мітинги, походи, демонстрації та інші масові заходи, фактично передав їм свої виключні повноваження щодо встановлення обмежень цього права в умовах воєнного стану [74]. Це наділило військове командування та адміністрації практично необмеженою discreцією у прийнятті рішень про заборону таких заходів, що викликає занепокоєння з огляду на принципи правової визначеності та гарантії прав людини.

Важливим проблемним питанням, пов'язаним з регулюванням проведення мирних зібрань є недотримання законодавцем принципу правової визначеності при формулюванні положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, закон не містить чіткого розмежування між поняттями «інші масові заходи» (п. 8 ч. 1 ст. 8), проведення яких може бути заборонено під час воєнного стану, і «масові зібрання та акції» (абз. 5 ч. 1 ст. 19), які забороняються в цих умовах.

Це створює правову невизначеність, яка унеможливлює передбачуване застосування норм, зокрема щодо обмежень мирних зібрань. Така ситуація неоднозначності може спричинити зловживання з боку органів влади та призвести до порушення прав людини, включаючи обмеження свободи мирних зібрань без належного правового обґрунтування.

Варто констатувати, що дії військового командування та військових адміністрацій у цій сфері є непередбачуваними та невідповідними.

Наведене підтверджується тим, що станом на жовтень 2024 року, зважаючи на тривалість впровадження воєнного стану та його безперервність

з 24 лютого 2022 року, 13 областей жодним чином не впорядкували питання обмеження, заборони або порядку реалізації права на мирні зібрання в умовах воєнного стану в межах своєї території, а саме Волинська, Львівська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська.

Фактично, в межах окреслених областей України жодних обмежень у праві реалізації права на мирні зібрання немає, навіть зважаючи на впровадження військового стану. З одного боку, неоднорідність заборон та обмежень є логічною з огляду на особливості місцевості, на території якого такі заборони чи обмеження вводяться.

Разом з тим, серед окреслених областей є ті, що, приміром, межують кордонами із агресором та відповідно зазнають найбільшого негативного впливу, спричиненого злочинними діями РФ на території України (приміром, Харківська, Сумська, Чернігівська), або області, які постійно потерпають від обстрілів, проте не мають спільних з агресором кордонів (зокрема, Дніпропетровська).

За таких відсутність обмеження права на мирні зібрання в межах окреслених адміністративно-територіальних одиниць видається щонайменше дивною, та, потенційно, може спричинити загрозу життю та здоров'ю громадян України, які в межах цих територій бажають реалізувати власне конституційне право збиратися мирно.

Отже, організатори мирних зібрань у м. Києві та визначених областях не зобов'язані отримувати попереднє погодження від обласної військової адміністрації чи виконавчих органів місцевої ради. Для проведення таких зібрань достатньо заздалегідь повідомити відповідний виконавчий орган місцевого самоврядування про свій намір.

Інший стан забезпечення безпеки громадян прослідковується в Запорізькій та Київській областях. Не зважаючи на відсутність рішення щодо заборони мирних зібрань або іншого обмеження права на мирні зібрання, в

окреслених областях було затверджено порядок проведення мирних зібрань в умовах воєнного стану.

Так, Рада оборони Запорізької області ухвалила рішення щодо правил проведення спортивних, освітніх, культурних, культурно-просвітніх, релігійних, розважальних та видовищних масових заходів під час дії правового режиму воєнного стану [76].

Згідно окреслених правил, встановлено наступне. Під час дії воєнного стану на території Запорізької області спортивні, освітні, культурні, розважальні, видовищні та інші масові заходи дозволено проводити за умови дотримання таких правил:

- 1) заходи організовуються виключно в приміщеннях закладів, що обладнані укриттями;
- 2) кількість учасників має відповідати кількості місць у цих укриттях або заходи можуть проводитися безпосередньо в укриттях;
- 3) організатори, балансоутримувачі, власники або орендарі приміщень зобов'язані підготувати плани заходів;
- 4) плани подаються до органів місцевого самоврядування, ГУ ДСНС у Запорізькій області та ГУНП у Запорізькій області не пізніше ніж за 10 робочих днів до дати заходу;
- 5) після подання планів проводиться комісійне обстеження та погодження місця проведення;
- 6) балансоутримувачі, власники та орендарі приміщень повинні: розробити плани дій на випадок сигналу «Повітряна тривога», включаючи схеми евакуації, призначити відповідальних осіб за безпеку та евакуацію учасників і персоналу, забезпечити розміщення інформаційних матеріалів і табличок із зазначенням маршрутів до укриттів;
- 7) організатори масових заходів несуть відповідальність за безпеку учасників, включаючи: негайне припинення заходу у разі сигналу «Повітряна тривога» та організацію евакуації, дотримання правил протипожежної безпеки, підтримання громадського порядку серед учасників, забезпечення

засобами першої медичної допомоги. Термін дії правил встановлено до завершення воєнного стану.

Проте, суттєвим недоліком є те, що прийняте рішення не було опубліковано, а новина, у якій зазначена інформація міститься, має занадто абстрактний характер та вочевидь виникатимуть проблеми із практичною реалізацією цих правил.

Інша ситуація склалася в межах території Київської області. Проведення мирних зібрань на території Київської області регулюється Порядком проведення масових заходів на території Київської області в умовах правового режиму воєнного стану, затвердженим Протоколом оперативного штабу Ради оборони Київської області № 145 від 07.07.2022 року (далі – Порядок) [77], який, варто визначити, є доволі детальним, та визначає наступні важливі аспекти реалізації конституційного права на мирні зібрання:

- умови, за яких можливо проведення мирних зборів (п. 1 Порядку);
- порядок повідомлення про наміри проведення мирного зібрання та перелік суб'єктів, яким таке повідомлення може подаватися (п. 2 Порядку);
- обов'язкові реквізити повідомлення про наміри проведення мирного зібрання (п. 3 Порядку);
- порядок дій суб'єктів владних повноважень після отримання повідомлення про наміри проведення мирного зібрання (п. 4 Порядку).

Окрім того, позитивним з огляду на впровадження воєнного стану є закріплення в Порядку вимог щодо кількості учасників мирного зібрання (які, згідно п. 5 Порядку, не може перевищувати місткості захисною споруди, яка є найбільш наближеною до визначеного місця мирного зібрання).

Окрім того, уваги заслуговує порядок проведення мирних зібрань в межах Кіровоградської області. Так, проведення мирних зібрань на території Кіровоградської області регулюється розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 08 червня 2022 року «Про проведення заходів на території Кіровоградської області в умовах воєнного стану» (№ 396-р) [78].

Вказаний акт окреслює, з-поміж іншого, наступні аспекти реалізації права на мирні зібрання:

- строки повідомлення суб'єктів владних повноважень про мирне зібрання (п. 1 Розпорядження),
- спосіб взаємодії між виконавчими органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями у сфері забезпечення можливості проведення мирних зібрань (п. 2 Розпорядження) тощо.

Також в розпорядженні міститься норма щодо кількості учасників заходу, яка «не може повинна перевищувати розрахункової місткості найближчої захисної споруди (найпростішого укриття), розташованої у прямій доступності від місця проведення заходу» (п. 3 Розпорядження).

Згідно зі спільним наказом Черкаської ОВА та Черкаського ОТЦК та СП від 19.04.2022 р. № 3/150 «Про проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Черкаської області» [79] проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Черкаської області можливе виключно за умови їх обов'язкового письмового погодження з Черкаською обласною військовою адміністрацією.

При цьому, є низка областей України, в яких проведення мирних зборів загалом було обмежено.

Так, приміром, рішенням Ради оборони Тернопільської області від 06.05.2022 № 50 з 07.05.2022 [80] у період дії воєнного стану забороняється проведення мирних зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів без попереднього погодження з обласною військовою адміністрацією. Дозволені заходи мають проводитися виключно з дотриманням встановлених вимог правового режиму воєнного стану.

18 серпня 2023 року командувач оперативного угруповання військ «Дунай» та начальник Одеської обласної військової адміністрації видали спільний наказ № 18 «Про заборону проведення деяких масових заходів на території Одеської області в умовах правового режиму воєнного стану» [81].

Згідно з цим наказом, на території Одеської області на період дії воєнного стану, до його скасування чи припинення, або до видачі окремого наказу (залежно від того, яка подія відбудеться раніше), забороняється проведення таких масових заходів, як мирні збори, мітинги, походи та демонстрації.

Проведення інших масових заходів, зокрема спортивних, освітніх, культурно-просвітницьких, релігійних, розважальних і видовищних, а також тих, що проводяться у розважальних закладах, можливе лише за виняткових обставин. У таких випадках їх організація допускається виключно за умови письмового погодження з виконавчими органами міської ради.

Організатор заходу зобов'язаний подати письмове повідомлення про намір його проведення не пізніше ніж за п'ять робочих днів до запланованої дати. Ненадання такої інформації може стати підставою для відмови в погодженні заходу. Крім того, відсутність у безпосередній доступності захисної споруди для учасників заходу також є підставою для відмови в проведенні заходу.

Окрім того, на території Одеської області під час дії воєнного стану забороняється проведення масових заходів поблизу тимчасових або постійних місць дислокації військових частин і підрозділів, блокпостів, органів військового управління, об'єктів критичної інфраструктури, а також інших місць, визначених військовим командуванням.

Згідно спільного наказу начальника Хмельницької ОВА та начальника Хмельницького ОТЦК та СП "Про заборону проведення масових заходів" від 14.09.2022 року №368/474/2022-нс [82], було заборонено проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, крім релігійних заходів у приміщенні культових споруд та прилеглих до них територій (за умови забезпечення можливості укриття усіх учасників на випадок оголошення про загрозу виникнення небезпечних ситуацій, зокрема отримання сигналу "Повітряна тривога"), проведення поховальних ритуалів, а

також заходів, пов'язаних із вшануванням загиблих у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України [82].

Разом з тим, рішення про заборону мирних зібрань не обов'язково мають прийматися суб'єктом владних повноважень, територіальна юрисдикція якого поширюється на окрему область.

Приміром, 27 вересня 2023 начальником Соледарської міської ВА було прийнято розпорядження № 151р “Про заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Соледарської міської територіальної громади на період дії правового режиму воєнного стану в Україні”, яким заборонено проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Соледарської міської територіальної громади на період дії правового режиму воєнного стану в Україні [83].

За результатами аналізу рішень, розпоряджень та наказів суб'єктів владних повноважень на території України щодо впорядкування особливостей реалізації права громадян на мирні зібрання, варто констатувати, що більшість рішень, що тим чи іншим чином забороняють або обмежують право громадян на мирні зібрання, прийняті суб'єктами, які не мали на це належних повноважень.

Приміром, у Київській, Тернопільській та Запорізькій областях такі рішення були ухвалені Радою оборони області та оперативним штабом Ради оборони області, які, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», не є «військовим командуванням» у розумінні ч. 1 ст. 3 цього ж закону. Також, інколи трапляються випадки, коли рішення про обмеження права на свободу мирних зібрань приймається одноособово начальником військової адміністрації, що також не відповідає положенням п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», адже таке рішення приймається військовою адміністрацією **спільно** з військовим командуванням.

Це викликає сумніви щодо легітимності таких рішень, оскільки вони приймалися органами, які не уповноважені на такі дії законом. У зв'язку з цим зазначені рішення можуть бути оскаржені в суді та визнані протиправними і нечинними, що свідчить про порушення принципів законності і правової визначеності у сфері забезпечення права на мирні зібрання.

Також нагальною проблемою правового регулювання проведення мирних зібрань є те, що п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [74] встановлює можливість запровадження заборони на проведення не лише мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, але й інших масових заходів у період воєнного стану. Це створює однаковий підхід до різних за своєю правовою природою заходів.

Мирні зібрання є формою реалізації громадянами своїх політичних і громадянських прав, тоді як інші масові заходи (наприклад, спортивні, освітні, культурно-просвітницькі, релігійні, розважальні) здебільшого не мають політичного чи громадянського контексту. Встановлення однакових обмежень для цих різних категорій заходів є необґрунтованим, оскільки вони мають різну правову природу.

Через це норми, які регулюють обмеження права на свободу мирних зібрань, не повинні поширюватися на інші масові заходи, які не стосуються реалізації політичних чи громадянських прав. Такий підхід дозволив би забезпечити більш чітке та справедливе регулювання у сфері обмеження прав і свобод громадян у період воєнного стану.

ВИСНОВКИ

При написанні магістерської роботи, нами було зроблено наступні висновки.

1. Констатовано, що визначаючи поняття «мирного зібрання» варто розуміти, що під окреслений термін підпадають не будь-які масові заходи, а виключно ті, які, окрім ненасильницького характеру проведення, мають також інші важливі ознаки. В першу чергу зазначимо, що основним критерієм, на підставі якого розмежовуються мирні зібрання від звичайних мирних заходів є мета проведення. Для мирного зібрання такою метою завжди виступає привернення уваги до соціально значущого питання, яке стосується певної групи громадянського суспільства або всього народу. Тобто, мирні зібрання завжди виникають з приводу конкретного суспільного інтересу.

Визначено, що під поняттям «мирне зібрання» слід розуміти специфічну форму громадянської активності, що полягає у добровільному, відкритому, безоплатному, публічному зібранні неозброєних осіб, ініційованому з метою забезпечення участі громадян та їх об'єднань у вирішенні важливих суспільних питань на державному чи місцевому рівні, при цьому не супроводжується насильством чи закликами до нього, і не суперечить Конституції України та чинному законодавству.

2. Проаналізовано основні види мирних зібрань та встановлено, що під зборами розуміється цілеспрямована акція, основною метою якої є обговорення проблемних питань та визначення подальших дій для їх усунення. Інколи метою зборів є популяризація та поширення ідей організаторів зборів для привернення якомога більшої кількості прихильників. Збори можуть бути організовані з будь-якої причини, яка не порушує норм чинного законодавства. Мітинг є більш радикальним заходом, учасники мітингу є прихильниками певної ідеї чи стратегії, представленої у вигляді письмової вимоги, або ж супроводжується списком вимог і пропозицій щодо вирішення нагального питання. Мирне зібрання у вигляді походу реалізується

шляхом проведення руху учасників за певним завчасно визначеним маршрутом з метою привернення увагу до проблемного питання. Демонстрація є класичною формою зібрання, що організовується з метою пропаганди, тобто прилюдного вираження політичних переконань або досягнень.

Водночас практика застосування цього права поповнюється новими формами, такими як автомобільні, мото- та вело процесії, процесії суден, смартмоби, флешмоби тощо, проведення яких потребує законодавчого врегулювання.

3. Визначено, що під правом на мирні зібрання варто розуміти можливість незброєних індивідів добровільно, безоплатно, цілеспрямовано, ненасильницько, прилюдно, з додержанням чинного законодавства, організовувати або брати участь у масовій зустрічі, пов'язаній з вирішенням або приверненням уваги до суспільно значущого (значущих) питання (питань) загальнодержавного чи місцевого значення для задоволення політичних, соціальних, культурних або інших потреб суспільства.

4. Проаналізовано право на мирні зібрання в системі конституційних прав людини та встановлено, що воно є класичним політичним правом громадянина, що визначає відносини між людиною та суспільством.

Здійснено порівняльний аналіз права на мирні зібрання із іншими спорідненими правами. Серед таких прав і свобод – свобода вираження поглядів (включно з правом на комунікацію), політичний плюралізм, право на участь в управлінні суспільними та державними справами, місцеве самоврядування, виборчі права і право на участь у референдумах, право на об'єднання, право на звернення, свобода совісті та віросповідання, а також право на самозахист.

Констатовано, що незважаючи на схожість з іншими правами, які зазвичай пов'язані з соціальною комунікацією, право на мирні зібрання є самостійним політичним правом, що передбачає участь невизначеної кількості осіб у заходах, не заборонених Конституцією та законами України, і

спрямованих на висловлення та оприлюднення колективної позиції щодо важливих соціальних чи групових питань.

5. Проаналізовано нормативне регулювання права на мирні зібрання та встановлено, що національна нормативно-правова база, що регулює окреслене питання, залишається недостатньо розвинутою та потребує вдосконалення.

Визначено, що основним та, по суті, єдиним актом, яким регулюється право на мирні зібрання, є Конституція України. Звернуто увагу на те, що в Україні наразі відсутній закон, який би встановлював критерії визначення національних інтересів чи громадської безпеки, регулював поняття «завчасного» сповіщення про проведення заходів, а також закріплював обов'язок громадян інформувати про такі заходи через організаторів масових зібрань.

Встановлено, що за час незалежності було запропоновано 9 проектів законів, які мали на меті унормування питання реалізації права на мирні зібрання, проте, досліджений перелік законопроектів не є вичерпним і не включає всі документи, що розроблялися та подавалися на розгляд парламенту. У зв'язку з цим можна констатувати, що робота над законопроектами щодо регулювання свободи мирних зібрань в Україні виявилася малоефективною, хоча тривала майже більше двадцяти років, мала кілька редакцій, але в кінцевому підсумку не призвела до суттєвих змін і залишилася в незмінному вигляді. Така ситуація спричиняє нові порушення та зловживання з боку органів влади, а також провокує громадян до несанкціонованих дій.

6. Встановлено, що забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання передбачає діяльність, визначену міжнародними та національними нормами права, яка реалізується через міжнародні і державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти громадянського суспільства. Її мета полягає в створенні належних умов для реалізації цього права, а також у його охороні, захисті та відновленні, щоб гарантувати можливість його повного здійснення.

До змісту забезпечення конституційного права громадян України на мирні зібрання можна віднести: а) створення умов, що сприяють реалізації цього права; б) охорону права на мирні зібрання від можливих порушень; в) захист права на мирні зібрання у разі виникнення порушень; г) відновлення порушеного права та відшкодування збитків, завданих унаслідок його порушення.

7. Звернуто увагу на те, що для детального розкриття питання забезпечення права на мирні зібрання важливим є дослідження компетенції суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення конституційного права на мирні зібрання. З метою здійснення такого аналізу застосовано метод структуризації органів державної влади, викладений у нормах Конституції України, в межах якого здійснено аналіз повноважень Верховної Ради України, Уповноваженого ВРУ з прав людини, Президента України, Кабінету Міністрів України, органів судової влади, Конституційного Суду України, органів місцевого самоврядування, а також повноваження Національної поліції України як правоохоронного органу.

8. Визначено, що існують державні органи, які відповідають за законодавче врегулювання права на свободу мирних зібрань, здійснюють правову експертизу, ведуть відповідну статистику тощо. Також є органи, наділені повноваженнями для обмеження цього права у передбачених законом випадках. Через недостатню уторованість права на свободу мирних зібрань певні органи можуть застосовувати законодавчі важелі для його обмеження в межах чинного правового поля. Водночас, за відсутності ефективних механізмів вирішення актуальних питань, кількість мирних зібрань, імовірно, не зменшуватиметься.

9. Проаналізовано проблеми реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання в Україні, серед яких найбільшої уваги заслуговують такі:

1) відсутність нормативно-правового регулювання (окремого законодавчого акту), яким би впорядковувався порядок реалізації права

громадян збиратися мирно в мирний час. Наявність такої бази створило б умови для вироблення механізмів реалізації конституційного права на мирні зібрання в умовах воєнного стану;

2) порядок реалізації права на свободу мирних зібрань, а також механізми та підстави для обмеження цього права в умовах воєнного стану, залишаються неврегульованими на законодавчому рівні;

3) наділення військового командування та військових адміністрацій практично необмеженою дискрецією у прийнятті рішень про заборону мирних заходів, що викликає занепокоєння з огляду на принципи правової визначеності та гарантії прав людини;

4) за результатами аналізу рішень, розпоряджень та наказів суб'єктів владних повноважень на території України щодо впорядкування особливостей реалізації права громадян на мирні зібрання, варто констатувати, що більшість рішень, що тим чи іншим чином забороняють або обмежують право громадян на мирні зібрання, прийняті суб'єктами, які не мали на це належних повноважень.

5) положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює можливість запровадження заборони на проведення не лише мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, але й інших масових заходів у період воєнного стану. Це створює однаковий підхід до різних за своєю правовою природою заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999. С. 36.
3. Власенко О.Л. Конституційне право громадян на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. С. 20.
4. Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань. Теорія та практика. Київ: «ВАІТЕ», 2015. С. 172.
5. Алоян А.М., Егліт В.І. Правове регулювання охорони громадського порядку // Правове регулювання охорони громадського порядку, 1987. С. 38–39.
6. Клименко О. І. Конституційне право громадян на мирні зібрання та його забезпечення в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2014. С. 20.
7. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України; Стратегія від 12.01.2015 № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
8. Слінько Т.М., Кушніренко О.Г. Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні: навч. посібник. Харків: Арсис ЛТД, 1998. С. 176.
9. Шукліна Н. Г. Свобода зборів у системі політичних прав та свобод громадян України // Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». 2007. Вип. 8. С. 66–68.
10. Лемішко Ю.М. Конституційно-правові основи участі громадян України у масових публічних заходах: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02;

Національна юридична академія наук України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 19.

11. Васьковська Ольга Валеріївна Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. С. 20.

12. Тронько О.В. Класифікація мирних зібрань за законодавством України. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3-2_2015/40.pdf.

13. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

14. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К–М. С. 792.

15. Нестерович В. Ф. Вплив громадськості на прийняття нормативноправових актів: проблеми конституційної теорії та практики: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 736.

16. Авак'ян С.А. Конституційний лексикон: Державно-правовий термінологічний словник. К.: Юстицінформ, 2015. С. 434.

17. Скуратов Ю.І. Свобода собраний, митингов и демонстраций // Советское государство и право. 1989. № 7. С. 35.

18. Лемішко Ю.М. Конституційно-правові основи участі громадян України у масових публічних заходах: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Національна юридична академія наук України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 19.

19. Денісова М.М. Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Харк. нац. унт внутр. справ. Харків, 2010. С. 18.

20. Валюшко І. В. Проблеми законодавчого регулювання свободи мирних зібрань громадян України // Стратегічні пріоритети. 2009. № 4 (13). С. 46–52.

21. Князева И.И. К вопросу о понятии и сущности флешмоба как одной из форм проведения публичных мероприятий // Конституционное и муниципальное право. 2012. № 8. С. 36–37.
22. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр#Text>
23. Мельник Р.С. Право мирних зібрань у системі адміністративного права Німеччини. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-5-2013/item/207pravo-myrnykh-zibran-u-systemi-administratyvnoho-prava-nimechchyny-melnyk-r-s>.
24. Свобода мирних зібрань у практиці Європейського Суду і Комісії по правам людини: зб. рішень і постанов / С.С. Дікман, К.І. Терехов; під заг. ред. С.С. Дікмана. Москва: РІО «Новая юстиция», 2011. С. 360.
25. Стецюк П. Конституція України як цінність, гарантія національної державності українського народу: Доповідь д-ра Петра Стецюка на урочистій Академії з нагоди дня Конституції України; Львівський держ. академічний театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької, 25 червня 2004 р.; Центр політикоправових реформ. Львів: Астролябія, 2004. С. 32.
26. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів // Часопис київського університету права. Київ, 2011. № 2. С. 298–301.
27. Погорілко В.Ф. Нова Конституція України: Текст Основного Закону. Огляд і коментарі. 3-тє вид. Київ: Наукова думка, 1997. С. 156.
28. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 336.
29. Козлов В.І. Форми реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 93. С. 45–50.
30. Шевченко А. Є., Денісова М. М., Денісова О. С. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія. Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 2011. С. 137.

31. Ярмол Л.В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики // Збірник наукових праць Національного університету «Львівська політехніка». 2016. С. 331–337.
32. Матвеев В.Ф. Право публичных собраний. Очерк развития и современной постановки права публичных собраний во Франции, Германии и Англии. Х.: Типография т-ва «Общественная Польза», 1909. С. 6, 8.
33. Яворська І. Роль і значення Суду ЄС в системі органів Європейського Союзу // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 82–88.
34. Ісполінов А.С. Поиск баланса между свободой внутреннего рынка и правами человека в судебной практике ЕС // Журнал европейского законодательства и сравнительного правоведения. 2012. № 6. URL: http://www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=22795.
35. Середа М. Співвідношення права на свободу мирних зібрань із суміжними правами // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 4 (83). С. 97–107.
36. Постанова Кіровоградського окружного адміністративного суду від 25.10.2012 р. № 26526542. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26526542>.
37. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
38. Ярмол Л.В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики // Збірник наукових праць Національного університету «Львівська політехніка». 2016. С. 331–337.
39. Денісова М.М. Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Харк. нац. унт внутр. справ. Харків, 2010. С. 18.
40. Дайси А. В. Основы государственного права Англии. У., 1905. С. 658.
41. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>

42. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
43. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
44. Case of «Stankov and the united Macedonian organisation Ilinden v. Bulgaria» (applications nos. 29221/95 and 29225/95), 2 October 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59689>
45. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ: Видавничий дім «ІН Юре» / За ред. Тація В. Я., Битяка Ю. П., 2003. Конституція України. С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011. – 48 с.
46. Рішення КСУ № 4 рп/2001 від 19.04. 2001р. у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання // Вісник Конституційного Суду України. 2001. № 2. С. 25-27.
47. Європейська конвенція з прав людини // Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини: Випуск 21. – Київ, 1998. – С. 97-126.
48. Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні: Проект Закону України від 17 червня 2003 р. 2003. № 0991. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12207
49. Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні: проект Закону України від 8 квітня 2004 р. 2004. № 5242. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17422
50. Про збори, мітинги, походи і демонстрації: проект Закону України від 23 березня 2004 р. 2004. № 5242-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17558
51. Про свободу мирних зібрань: проект Закону України від 15 липня 2005 р. 2005. № 7819. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25210

52. Про порядок організації і проведення мирних заходів: проект Закону України від 6 травня 2008 р. 2008. № 2450. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32431
53. Про гарантії свободи мирних зібрань : проект Закону України від 07.12.2015 №3587. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57310
54. Про гарантії свободи мирних зібрань : проект Закону України від 07.12.2015 №3587-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57396
55. Про гарантії свободи мирних зібрань : проект Закону України від 29.08.2019 №1200. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66509
56. Виконавча влада і адміністративне право — К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. — 668 с .
57. Авер'янов В. Забезпечення прав людини у сфері виконавчої влади / В.Б. Авер'янов // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. Ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності — С. 283-285.
58. Волинка К. Г. Забезпечення прав і свобод особи (поняття) / К.Г. Волинка // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності — С. 265.
59. Демиденко В.О. Утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина: Посібник. — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. — 100 с.
60. Негодченко О. Забезпечення прав і свобод людини / О.В. Негодченко // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий

Дім “Ін Юре”, 2005. – Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності – С. 255.

61. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / А.Ю. Олійник: Монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

62. Рабінович П. Права людини (класифікація меж) / П.М. Рабінович, І. М. Панкевич // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І.

63. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. – Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності – С. 749-751.

64. Рабінович П. Забезпечення прав людини (форми правові) / П.М. Рабінович, Ю.І. Панкевич // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. – Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності – С. 280-283.

65. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан / В.Ф. Сиренко. – Киев: Наукова думка, 1983. – 140 с.

66. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник / О.Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.

67. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. // Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень УкраїнськоАмериканського Бюро захисту прав людини: Випуск 21. – Київ, 1998. – С. 37-58.

68. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т. 1 / Председатель редакционной коллегии – доктор юридических наук, профессор В.А. Туманов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 856 с.

69. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України; Регламент від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

70. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 02.07.2014 № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text>.

71. Свобода мирних зібрань у практиці адміністративних судів: аналітичний огляд судової практики за 2010–2014 роки / укладачі Р. Куйбіда, М. Середа. URL: http://pravo.org.ua/files/Sud/___2010–2014.pdf.

72. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710–01>.

73. Стецюк П. Конституція України як цінність, гарантія національної державності українського народу: Доповідь д-ра Петра Стецюка на урочистій Академії з нагоди дня Конституції України; Львівський держ. академічний театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької, 25 червня 2004 р.; Центр політикоправових реформ. Львів: Астролябія, 2004. С. 32.

74. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

75. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

76. РАДА ОБОРОНИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ВСТАНОВИЛА ПРАВИЛА ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ : Запорізька обласна державна адміністрація від 18 жовтня 2023 року. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/67271/rada-oboroni-zaporizkoji-oblasti-vstanovila-pravila-provedennya-masovih-zahodiv-pid-chas-diji-rezhimu-voennogo-stanu.html>

77. Порядок проведення масових заходів на території Київської області в умовах правового режиму воєнного стану : затверджено протоколом оперативного штабу Ради оборони Київської області № 145 від 07.07.2022 року. URL: <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/poryadok-provedennya-masovyh-zahodiv-na-terytorii-kyivskoї-oblas.pdf>.

78. Про проведення заходів на території Кіровоградської області в умовах воєнного стану : розпорядження начальника обласної військової адміністрації № 396-р від 08 червня 2022 року. URL: <https://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=Rozpor/Ua/2022/2022.html>

79. Про проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Черкаської області : спільний наказ Черкаської ОВА та Черкаського ОТЦК та СП від 19.04.2022 р. № 3/150. URL: <https://smila-rada.gov.ua/sites/default/files/3-150.pdf>

80. Рішення Ради оборони Тернопільської області від 06.05.2022 № 50 з 07.05.2022. URL: <https://oda.te.gov.ua/news/rishennyam-radi-oboroni-oblasti-shchodo-masovih-zahodiv>.

81. Про заборону проведення деяких масових заходів на території Одеської області в умовах правового режиму воєнного стану : спільний наказ командувача оперативного угруповання військ «Дунай» та начальника Одеської обласної військової адміністрації від 18.08.2023 року №18. URL: <https://oda.od.gov.ua/newdocs/>.

82. Про заборону проведення масових заходів : спільний наказ начальника Хмельницької ОВА та начальника Хмельницького ОТЦК та СП від 14.09.2022 року №368/474/2022-нс. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2022/09/368_474ns_140922.pdf

83. Про заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів на території Соледарської міської територіальної громади на період дії правового режиму воєнного стану в Україні : розпорядження начальника Соледарської міської ВА від 27.09.2023 року № 151р. URL: https://rada.info/upload/users_files/04052873/docs/20e7810e68be4993faf252df3c37f1e7.pdf